

OSMANLI DÖNEMİ TÜRKÇE TEFSİR ESERLERİ*

MEHMET AKİF ALPAYDIN

DR., T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI
akifalp@hotmail.com

Öz

İslam medeniyet tarihinin önemli bir parçası olan Osmanlı dönemi, günümüzde birçok araştırmacının odak noktasını oluşturmaktadır. Kuruluşundan yıkılışına kadar geçen altı asırlık süre boyunca, Osmanlı coğrafyasında ne gibi ilmi ürünlerin ortaya konduğunu tespit müvâcehesindeki çalışmalar da söz konusu araştırmaların bir parçası olarak devam etmektedir. İslâmi ilimlerin çeşitli sahalarında Osmanlı ulemâsının kaleme aldığı birçok eser bu çalışmalar sayesinde ilgililerin dikkatine sunulmaktadır. Biz de bu kapsamda kaleme aldığımız makâlemizde Osmanlı döneminde telif edilmiş olan Türkçe tefsir eserlerinin ve bu eserlerin müfessirlerinin bibliyografik bir listesini sunacağız.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Türkçe Tefsir, Müfessir, Yazma Eser.

TURKISH INTERPRETATIONS OF THE QORAN IN THE OTTOMAN TIMES

Abstract

Ottoman times, which was an important part of the history of İslamic civilisation has been the focus of many researches. There have also been studies carried out to identify the variety of scientific works produced at Ottoman territory throughout six hundred years from its foundation to decay. With these studies, plenty of works written by the Ottoman scientists in the various fields of İslamic sciences have been presented to those who are interested in the subject. In this context, we have written this article to compose a bibliographic list of Turkish interpretations and the interpreters of the Qoran compiled in the Ottoman times.

Keywords: Ottoman, Turkish Interpretation, Interpreter, Manuscript.

* "Osmanlılarda Türkçe Tefsir Geleneği ve Gurâbzâde'nin Zübüdü Âsârî'l-Mevâhib ve'l-Envâr'ı" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

Osmanlı tefsirine dair bibliyografik nitelikte yapılmış çalışmalarda Arapça tefsirlerin ağırlıklı olarak tasnif edildiği görülmektedir. Bu çalışmalarda kısmen Türkçe tefsirler de ele alınmıştır, fakat varlığından haberdar olunmayan, isminden hiç bahsedilmeyen başka başka eserler de bulunmaktadır. Bununla birlikte, tespit edildiği halde yanlış kategorize edilen tefsir eserleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla bütünüyle Türkçe tefsirleri ele alacak bir çalışmaya ihtiyaç hissedilmektedir. Osmanlı dönemi Türkçe tefsirlerinin listesini zikretmeden evvel, bu eserlere dair bazı bilgileri bulabileceğimiz çalışmalara kısaca değinelim.

Muhammet Abay'ın "*Osmanlı Dönemi Müfessirleri*" isimli yüksek lisans tezi bibliyografik alanda Osmanlı Tefsir dünyasına dair yapılmış ilk çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm "Kuruluş ve Yükseliş Dönemi Müfessirleri"¹ başlığını taşımaktadır. Dört kısımdan oluşan bu bölümün "Tefsir Mütercimleri" başlıklı ikinci kısmında altı adet müfessire yer verilmektedir. "Duraklama ve Gerileme Dönemi Müfessirleri" başlıklı ikinci bölümde ise yine mütercimler başlığı altında on müfessir ve eseri tanıtılmaktadır. Bu bölümün diğer başlıkları altında da Türkçe tefsir yazar bazı müfessirlerin yer aldığını görmekteyiz. Fakat bu müfessirlerin tasnif edilişlerinde bir takım hatâların olduğu görülmektedir. Bu çalışmada toplamda 273 müfessir ve bu müfessirlerin tespit edilebilen tefsirleri yer almaktadır.

Diğer bir çalışma olan, Ziya Demir'in "*Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları -Kuruluştan 10/16. Asrın Sonuna Kadar-*" ismiyle yaptığı doktora² tezi ise iki bölümden oluşmaktadır. Bu tezin ilk bölümü kuruluşundan XVI. asrın sonuna kadar Osmanlıların tefsir çalışmalarına genel bir perspektif sunmayı hedeflemektedir. Tezin ikinci bölümü ise altı fasıldan oluşur. İlk dört fasıl Arapça tefsirlere ve müfessirlerine ayrılmıştır. Başlığı "Türkçe Sûre ve Âyet Tefsiri Yazanlar" olan beşinci fasılda üç müfessir ele alınmıştır. "Tefsir Tercümesi Yazanlar" başlıklı altıncı fasılda ise altı müfessir eserleri ile tanıtılmıştır. Burada zikredilenlerin dışında, birçok Türkçe tefsirin olduğunu hemen burada belirtmeliyiz. Ayrıca bu tezde zikredilen,

¹ Muhammet Abay bu yüksek lisans tezinden yedi yıl sonra "Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsir İle İlgili Eserler Bibliyografyası" başlıklı bir makale yayınlamıştır. Bu makalede daha az ayrıntı ile birlikte 403 müfessir ve 583 eser yer almaktadır. *Divan*, 1999/1, s. 249-303

² Muhammed Eroğlu danışmanlığında yapılan bu tez 1994 yılında tamamlanmıştır. Çalışma, *XII.-VI. yy Arası Osmanlı Müfessirleri* ismiyle, Ensar Neşriyat tarafından 2006'da İstanbul'da basılmıştır.

Türkçe tefsirlere dair bazı bilgilerin de tashihe ihtiyacı olduğu görülmüştür. Bu çalışmada toplamda 81 müfessir eserleriyle birlikte tanıtılmıştır.

Murat Kaya'nın 2001 yılında tamamladığı "Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar (1839-1908) Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri" isimli yüksek lisans tezinde Tanzimat döneminde basılmış olan Türkçe tefsir eserleri tanıtılmıştır.³ İki bölümden müteşekkil olan bu tezde "Tam Tercüme ve Tefsirler, Cüz Tercüme ve Tefsirleri, Süre Tercüme ve Tefsirleri, Âyet Tercüme ve Tefsirleri, Kur'an-ı Kerim Fihristleri, Ulûmu'l-Kur'an'la İlgili Eserler" şeklindeki başlıklar altında toplam 53 adet eser ele alınmıştır. Bu tez, döneme ait Türkçe tefsirlerin neredeyse tamamına yakın bir kısmının tespit edilmesi ve tanıtılması açısından faydalı bir çalışmadır.

Suvat Mertoğlu'nun "Osmanlı'da II. Meşrutiyet Sonrası Modern Tefsir Anlayışı: (Sırât-ı Müstakim / Sebülürreşad Dergisi Örneği: 1908-1914)" isimli, 2001 yılında tamamladığı doktora tezi ise üç bölümden oluşuyor. Tezin birinci bölümünde mezkûr iki derginin tefsir perspektifinin dayandığı temel prensiplerinden bahsediliyor. İkinci bölümde ise bu iki derginin tefsir yazarlarının muhtevasının, genel olarak üzerine bina edildiği temel kavramlar izâh ediliyor. Üçüncü bölümde ise "Dergide Kullanılan Âyetler: Meali Tefsir ve Atıflar" başlığı altında bu iki dergideki tefsire dair çıkan yazılar tasnif ediliyor. Bu tasnifte ise mevcut Mushaf'taki sûre tertibi esas alındığı görülüyor. Bu tez, iki dergi bağlamında dönemin tefsir anlayışını ortaya koyması bakımından takdire şayan bir çalışma olarak ilim dünyasındaki yerini almıştır.

Türkçe tefsirlerle alakalı, yine 2001 yılında, Mehmet Zorlu tarafından yapılan "İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918) Tefsir Hareketleri" isimli teze de değinebiliriz. İlahiyat fakülteleri arası koordinasyon eksikliği sebebiyle olsa gerek bu tez Suvat Mertoğlu'nun doktora teziyle -belki metot açısından farklı olsa bile- aynı dönemi, benzer kaynaklar üzerinden analiz eden bir çalışma olmuştur. Sırât-ı Müstakim, Sebülürreşad ve Beyanülhak dergileri bağlamında dönemin tefsir anlayışını irdeleyen tez üç bölümden oluşmaktadır. Bu üç dergi bağlamında; birinci bölümde âyet ve sûre tefsirleri, ikinci bölümde tefsir usûlü ve tarihiyle ilgili çalışmalar, üçüncü bölümde ise bir takım örnek metinler tahlil edilmiştir.

³ Yazar daha sonra, yalnız Türkçe değil Arapça eserleri de içine alan bir çalışmasını "Başlangıçtan Günümüze Türklerin Kur'an Tefsirine Hizmetleri" başlıklı tartışmalı ilmi toplantıda tebliğ olarak sunmuştur. Bu çalışmada müfessirlerle ve eserlerin içeriğiyle alakalı ayırımı verilmemekte, sadece ismen zikredilmektedir. Bkz. "Tanzimat Sonrasındaki Tefsir Faaliyetleri", *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Kur'an Tefsirine Hizmetleri -Tebliğler ve Müzakereler- Tartışmalı İlimi Toplantı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2012, s. 301-338

İshak Doğan'ın Osmanlı Müfessirleri⁴ isimli eseri Osmanlı tefsiri sahasında yapılmış bir diğer çalışmadır. Müellif bu eserinde 229 müfessiri tanıtmaktadır. Şahıs eksenli bu çalışmada, zikredilen tefsir eserlerinin içeriğine dair herhangi bir malûmât verilmemektedir. Çalışmada müfessirlerin hayatlarına dair bilgiler zikredildikten sonra, kaleme aldığı eserler tefsirlerinden başlamak sûretiyle sıralanmıştır. Müfessirlerin isimlerine göre alfabetik olarak sıralandığı eser bir tabakât kitabı mahiyetindedir. Bu eserde Türkçe tefsirler için özel bir bölüm yoktur, fakat mevcut tasnifi içerisinde bazı Türkçe tefsirlere ismen yer verilmiştir.

Bir diğer eser ise Mustafa Öztürk tarafından kaleme alınan *Osmanlı Tefsir Mirası* isimli kitaptır. Öztürk, bu kitabında Osmanlı dönemini tefsir ilmi açısından “klasik dönem” ve “modern olmak” üzere ikiye ayırmaktadır. Birinci bölümde Osmanlı tefsirinin kaynakları, medreselerde tefsir eğitimi, huzur dersleri gibi konulara değindikten sonra klasik dönemin öne çıkan bazı müfessirlerini tefsirleriyle birlikte tanıtmıştır. Bu bölümde “Tefsir Tercümelere ve Türkçe Tefsir Çalışmaları” başlığı altında sınırlı sayıda Türkçe tefsir kısa izahlarla değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise XIX. yüzyıl ve sonrasının Osmanlı tefsiri analiz edilmektedir. Bu bölümde ise şahıslar bağlamında Türkçe tefsir telif etmiş birkaç müfessire atıfta bulunulmuştur.

Son olarak Mehmet Akif Alpaydın tarafından yapılmış “*Osmanlılarda Türkçe Tefsir Geleneği ve Gurabzâde'nin Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr*”⁵ isimli doktora tezini zikredeceğiz. Bu tez dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümün ilk kısmında Türkçe tefsirlere geçişin bir aşaması olarak kabul edilebilecek Türkçe Kur'ân tercümelere değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Bu bölümün ikinci kısmında ise Türkçe tefsirlerin ilk örnekleri olan Beylikler dönemi Türkçe tefsirleri ele alınmıştır. Tezin ikinci bölümünde Tanzimat dönemine kadar telif edilmiş olan Osmanlı Türkçe tefsirleri, üçüncü bölümünde ise Tanzimat ve sonrası dönemde telif edilmiş Osmanlı Türkçe tefsirleri tahlil edilmiştir. Tezin son bölümünde de Osmanlı dönemine ait bir Türkçe tefsir olan *Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr* isimli eser ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir.

⁴ İshak Doğan, *Osmanlı Müfessirleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011. Yazarın bu çalışmasından önce Osmanlı tefsirlerini merkeze aldığı bir de makalesi bulunmaktadır. Doğan bu makalesinde, sıraladığı tefsirlerle alakalı kaynaklarda tespit ettiği bilgileri nakletmektedir. Bkz. İshak Doğan, “Osmanlı Dönemi Kur'ân Araştırmaları”, *Makâlât*, Konya 1999, 1/95-137

⁵ Prof. Dr. Necmettin Gökçir danışmanlığında yapılan bu tez 2016 yılında neşredilmiştir. Bkz. Mehmet Akif Alpaydın, *Osmanlılarda Türkçe Tefsir Geleneği*, İFAV Yayınları, İstanbul 2016

Buraya kadar zikredilen tez ve kitap çalışmalarının haricinde, Osmanlı Türkçe tefsir anlayışına dair bilgiler verilen bazı makaleler de bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazılarını da ismen zikretmekle iktifâ edelim: Hidayet Aydar, “Türklerde Kur’an Çalışmaları”, *İÜİFD*, İstanbul 1999, I/159-235; Mustafa Özel, “Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler I”, *DEÜİFD*, İzmir 2002, sayı: 15, s. 61-96; a.mlf. “Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II”, *DEÜİFD*, İzmir 2002, sayı: 16, s. 109-148; Abdülhamit Bırışık, “Osmanlıca Tefsir Tercüme ve Hüseyin Vâiz-i Kâşifî’nin Mevâhib-i Aliyye’si”, *İslami Araştırmalar*, XVII/1, Ankara 2004, s. 53-68;⁶ Murat Kaya, “XIX ve XX. Asırda Osmanlı’da Mutasavvıf Müfessirler”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, İstanbul 2012, XXIX/43-77.

Şimdi, kaynak ve kütüphane taramaları sonucunda tespit edebildiğimiz Osmanlı dönemi Türkçe tefsirlerini, *Müstakil Tefsirler*, *Sûre Tefsirleri* ve *Âyet Tefsirleri* başlıkları altında kronolojik olarak sıralayacağız.

A. Müstakil Tefsirler

1. *Tefsîru Kelâmi'l-Kadîm ve Kur'âni'l-'Azîm* (952/1545),⁷ Ali b. Velî es-Selânîkî (v. 952/1545'den sonra)⁸

2. *Terceme-i Tefsîr-i Mevâhibü'l-'Aliyye* (981/1573),⁹ Ebu'l-Fazl Mehmed b. İdrîs-i Bitlîsî (v. 982/1574)¹⁰

3. *Tefsîr-i Kurd Efendi*,¹¹ Kurd Mehmed b. Ömer Efendi (v. 996/1588)¹²

⁶ Müellif bu çalışmasının genişletilmiş bir halini “Başlangıçtan Günümüze Türklerin Kur’an Tefsirine Hizmetleri” başlıklı ilmi toplantıda tebliğ olarak sunmuştur. Metin için bkz. “Osmanlı Döneminde Türkçe Tefsirler”, *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Kur’an Tefsirine Hizmetleri -Tebliğler ve Müzakereler- Tartışmalı İlmî Toplantı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2012, s. 199-240

⁷ Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 70

⁸ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333, III/284; Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn ‘an Esâmî’l-Kütüb ve’l-Funûn*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, I/361; Ziyâ Demir, *XII.-VI. yy Arası Osmanlı Müfessirleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, s. 482; Abdülhamit Bırışık, “Osmanlıca Tefsir Tercüme ve Hüseyin Vâiz-i Kâşifî’nin Mevâhib-i Aliyye’si”, *İslami Araştırmalar*, XVII/1, Ankara 2004, s. 63, Mehmet Akif Alpaydın, *Osmanlılarda Türkçe Tefsir Geleneği*, İFAV Yayınları, İstanbul 2016, s. 78-79

⁹ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 1195

¹⁰ Atâ’î, Nev’îzade ‘Atâullâh, *Hadâ’îku’l-Hakâ’ik fî Tekmiletî’ş-Şakâ’ik*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, s. 188-189; Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, I/446; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, III/8-9, Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1308, I/171; Muhammet Abay, “Osmanlı Dönemi Müfessirleri”, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1992, s. 85; Abdülkadir Özcan, “Ebülfazl Mehmed Efendi”, *DİA*, İstanbul 1994, X/356-357; Demir, *a.g.e.*, 478-480; Alpaydın, *s. a.g.e.*, s. 80-81

¹¹ Berlin Königlichchen Kütüphanesi, nr. Hs. or. 1066, 1098

¹² Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, II/1044, 1372, 1800, 2024; Atâ’î, *a.g.e.*, s. 363; Bağdath İsmâil Paşa, *Hediyetü’l-Arifîn Esmâ’ü’l-Müellifîn ve Âsârü’l-Musannifîn*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1951, I/259; a.mlf. *İzâhu’l-Meknûn fî’z-Zeyl alâ Keşfü’z-Zunûn*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, I/280, Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/145-146; Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, IV/63-64; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu’cemü’l-Müellifîn, Mektebetü’l-Müsenna - Dâru İhyâit-Türâsî’l-Arabî, Beyrut ts. I-XV, XI/89*

4. *Tefsîru'l-Kur'ân ve Tenvîru'l-İrfân* (1040/1630),¹³ Abdülkadir b. Osman Kadri el-Bigavî (v. 1065/1654'den sonra)¹⁴
5. *Tefsîr-i Terceme-i Mevâhibü'l-'Aliyye* (1044/1634),¹⁵ Şeyh Ömer Adûlî en-Niğdevî (v. 1044/1634)¹⁶
6. *Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr* (1096/1684),¹⁷ Gurâbzâde Ahmed Sâlih b. Abdillâh en-Nasîh el-Bağdâdî (v. 1099/1688)¹⁸
7. *Terceme-i Tibyân* (1110-1698),¹⁹ Tefsîrî Mehmed b. Hamza el-'Ayntâbî es-Sivâsî (v. 1111/1699)²⁰
8. *Terceme-i Tefsîr-i Hâzin* (1216/1801),²¹ Ebu't-Tevfik Şeyh Seyyid İbrahim Sirrî²²
9. *Tefsîru'l-Mevâkib Tercemetü'l-Mevâhib* (1246/1830),²³ Ferruh İsmâil Efendi (v. 1256/1840)²⁴
10. *et-Tefsîru'l-Cemâlî ale't-Tenzilî'l-Celâlî* (1294/1877),²⁵ Muhammed Hayreddin Han el-Hindî el-Haydarâbâdî (v. 1294/1877'den sonra)²⁶
11. *Tefsîr-i Kemâl* (1296/1899),²⁷ Vecîhizâde Kemal İsmail Sadık Paşa (1310/1892)²⁸

¹³ Bursa İnebey Kütüphanesi, Haraççioğlu, nr. 105, 116

¹⁴ Bağdatlı, *Hediyye*, I/601-602; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/403; Kehhâle, *a.g.e.*, V/293; Muhammed Abay, "Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsir ile İlgili Eserler Bibliyografyası", *Divan*, 1999/1, s. 298, Birişik, "Kâşifî'nin Mevâhib-i Aliyye'si", s. 57; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 81-83

¹⁵ Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, nr. 23

¹⁶ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/151; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 84

¹⁷ Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmâniye, nr. 313; Rıza Efendi Matbaası, İstanbul, 1292-1294/1875-1877

¹⁸ Bağdatlı, *Hediyye*, I/164; a.mlf, *İzâh*, I/608; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/239-240; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakatü'l-Müfessirin*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1973, s. 702; Abay, "a.g.e", s. 122-123; Hidâyet Aydar, "Türklerde Kur'ân Çalışmaları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 1999, I/172; Kaya, "Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar (1839-1908) Matbu Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001, s. 78; Birişik, "Kâşifî'nin Mevâhib-i Aliyye'si", s. 58-59, 63; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 213-214

¹⁹ Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan, nr. 10; Bulak Matbaası, Bulak, 1257-1259/1841-1843

²⁰ Süreyyâ, *Sicill-i Osmani*, IV/199; Bağdatlı, *Hediyye*, II/307; Kehhâle, *a.g.e.*, IX/272; Âdil Nüveyhid, *Mu'cemül-Müfessirin*, Müessesetu Nuveyhidî's-Sekafiyye, Beyrut 1983, II/525; Abay, "a.g.e", 145; Recep Arpa, "Ayntâbî Mehmed Efendi'nin Tibyân Tefsiri ve Osmanlı Toplumundaki Yorum Değeri", Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2005, s. 18-26; Orhan İyibilgin, "Ayntâbî'nin Tercüme-i Tibyan Tefsirinin Muhteva ve Metod Bakımından Değerlendirilmesi", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 16-18; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 116-118

²¹ Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 3163-3164

²² Alpaydın, *a.g.e.*, s. 118-119

²³ Süleymaniye Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, nr. 77; Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1282

²⁴ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/395; a.mlf, *Kırım Müellifleri*, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1335, s. 15; Abay, "a.g.e", 146-147; Murat Kaya, "a.g.e", Alpaydın, *a.g.e.*, s. 119-120

²⁵ Bulak, Bulak Matbaası, 1294-1877

²⁶ Bilmen, *a.g.e.*, II/723; Abay, *a.g.e.*, s. 148; Muhammed Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi* (trc. Salih Tuğ), İFAV Yayınları, İstanbul 1991, s. 198; Kaya, "a.g.e", s. 83-89; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 147-148

²⁷ Ankara Millî Kütüphane, Adnan Ötügen, nr. 159

²⁸ Bağdatlı, *Hediyye*, I/223; Süreyyâ, *Sicill-i Osmani*, IV/82; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, II/403; Kehhâle, *a.g.e.*, II/288; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı, İstanbul 1942, s. 842-843; Nüveyhid, *a.g.e.*, I/93; Abay, "a.g.e", 178; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 148-150

12. *Terceme-i Şerife*,²⁹ Ahmed Cevdet Paşa (v. 1312/1895),³⁰
13. *Teshilü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân* (1328/1910),³¹ Muhammed Sadık b. Ahmed el-Îmânkûlî (1329/1911'den sonra)³²
14. *Terceme-i Tefsîr-i Te'vilât-ı Kâşânî* (1328/1910),³³ Yusuf Siddık b. Abdurrahman ej-Jirkî el-Çerkesî (v. 1342/1924'den sonra)³⁴
15. *Tefsîr-i Âyât* (1329/1911),³⁵ Tekâüdzâde İsmâil Hakkı Efendi (v. 1333/1915'den sonra)³⁶
16. *Hulâsatü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*(1333/1915),³⁷ Konyalı Mehmed Vehbi Efendi (v. 1348/1949)³⁸
17. *Envâr-ı Kur'ân* (1331/1912),³⁹ Bereketzâde İsmail Hakkı Efendi (1336/1918)⁴⁰
18. *Tercümân-ı Kur'ân* (1334/1916), Serbestzâde Ahmed Hamdi Efendi (1358/1939)⁴¹

²⁹ İBB Osman Ergin Yazmaları, nr. 412

³⁰ İsmail Hakkı, *Ondördüncü Asrın Türk Muharrirleri Üçüncü Defter Cevdet Paşa*, Âlem Matbaası, İstanbul 1308, s. 9-78; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/129-132; Fatma Aliye, *Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı*, Kanâat Matbaası, İstanbul 1332, s. 7-123; Bağdatlı, *Hediyye*, I/194; İnal, *Son Şairler*, s. 236-237; Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, byy. İstanbul 1945, s. 1034-1043; Kehhâle, *a.g.e.*, I/184; Osman Keskioglu, "Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895) Hayatı ve Eserleri", *AÜİFD*, Ankara 1966, XIV/221-234; Ali Ölmezoglu, "Cevdet Paşa", *İA*, MEB, İstanbul 1987, s. 114-123; Yusuf Halaçoğlu - Mehmet Âkif Aydın, "Cevdet Paşa", *DİA*, İstanbul 1993, VII/443-450; Emine Armağan, "Ahmet Cevdet Paşa ve Tercüme-i Şerife", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s. 6-26; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 150-151

³¹ Örnek Matbaası, Kazan 1328/1910

³² Alpaydın, *a.g.e.*, s. 152

³³ Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez, nr. 223

³⁴ Alpaydın, *a.g.e.*, s. 152-154

³⁵ Milli Kütüphane nr. A8775

³⁶ Mehmet Akif Gözitok, "İsmail Hakkı Halvetî ve Tefsîr Günlüğü", Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014, s. 2-11; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 154-155

³⁷ Evkâf Matbaası, İstanbul 1340-1346/1922-1928

³⁸ Mehmed Vehbi, *Hulâsatü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul 1343, XV/655-658; Bilmen, *a.g.e.*, II/793-794; Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1972, s. 71-81; Remzi Ateşyürek, "Mehmed Vehbi Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu", Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1994, s. 16-26; a.mlf, "Mehmed Vehbi Efendi", *DİA*, İstanbul 2003, XXVIII/540-541; R. Adeviye Akbulut, "1919-1936 Yılları Arasında Türkiye'deki Tefsir Hareketleri", Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Şanlıurfa 2002, s. 122-125; İzzettin Pak, "Konyalı Mehmed Vehbi Efendi ve Tefsirdeki Metodu" Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 45-63; Arslan Karaoğlu, "Konyalı Mehmed Vehbi Efendi'nin Ahkâm-ı Kur'âniyye ve Muhammed Ali Es-Sâbûnî'nin Revâiu'l-Beyan Adlı Eserinin Mukayesesi" Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2011, s. 67-77; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 156-157

³⁹ Selânik Matbaası, İstanbul 1331

⁴⁰ Bereketzâde İsmail Hakkı, *Yâd-ı Mâzî*, Tevsî'i Tibâat Matbaası, İstanbul 1332, s. 10 vd; Abay, "a.g.e.", s. 135-136; Mehmet Okuyan, "Bereketzâde İsmail Hakkı", *DİA*, İstanbul 1992, IV/490-491; a.mlf, "Son Dönem Osmanlı'da İki Müfessir: Bereketzâde İsmail Hakkı ve Gazi Ahmed Muhtar Paşa", Etüt Yayınları, Samsun 2001, s.25; Mustafa Özel, "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II", *DÜİFD*, İzmir 2002, XVI/124-125; Muhammed Coşkun, "Bereketzâde İsmail Hakkı'nın *Envâr-ı Kur'ân Tefsiri* ve Diğer Tefsir Yazıları", Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2008, s. 13-53; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 157-158

⁴¹ Ahmed Hamdi Efendi, *a.g.e.*, s. 6330; Kamil Şahin, "Serbestzâde Ahmed Hamdi", *DİA*, İstanbul 1989, II/72-73; Bünyamin Erül, "İlmiye Sınıfına Mensup Bazı İskilipli Âlimler ve Eserleri", *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler Sempozyumu 23-25 Mayıs 1997*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,

19. *Safvetü'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân* (1335/1916),⁴² Şeyhülislâm Mûsâ Kâzım Efendi (v. 1338/1920)⁴³

20. *Tefsîr-i 'İrfân* (1341/1922),⁴⁴ Memişzâde Ali İrfan Bey (v. 1344/1925'den sonra)⁴⁵

B. Sûre Tefsirleri

21. *Tefsîr-i Sûre-i İhlâs*,⁴⁶ Muhyiddin Muhammed b. İbrahim en-Niksârî (v. 901/1495)⁴⁷

22. *Tefsîr-i Livâyî* (950/1540),⁴⁸ Livâyî (v. 950/1540'den sonra)⁴⁹

23. *Tezkiru'n-Nâsin fi Tefsîr-i Sûre-i Yâsin* (986/1578),⁵⁰ Abdülmecid b. Nasûh Tosyevî (v. 996/1588)⁵¹

24. *Tefsîru Sûrati'l-Mülk* (986/1578),⁵² Abdülmecid b. Nasûh Tosyevî (v. 996/1588)

25. *Ahsenü'l-Kasasi fi'l-Kur'ân* (994/1585),⁵³ Galatalı Mehmed Efendi (v. 994/1585'den sonra)⁵⁴

Ankara 1998, s. 352-360; Özel, "Portreler I", s. 79; İsmail Güleç, "Hamdi ve Na'tları", *Yedi İklim Edebiyat, Kültür, Sanat Aylık Dergi*, İstanbul Mayıs 2006, s.183-184; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 159-160

⁴² Matbaa-i 'Âmire, İstanbul 1335

⁴³ Bilmen, *a.g.e.*, II/774; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsi*, Millî Gazete Yayınları, İstanbul 1981, I-V, 157-158; İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1986, I-III, II/47-72; Ferhat Koca, "Musa Kazım Efendi", *DİA*, XXXI/221-222; Abay, "*a.g.e.*", 138-139; Derya Cömert, "*Şeyhülislâm Musa Kazım Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu*", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2006, s. 7-24; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 160-162

⁴⁴ Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 25

⁴⁵ Alpaydın, *a.g.e.*, s. 162-164

⁴⁶ Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 386

⁴⁷ Mecdî Mehmed Efendi, *Hadâ'ikü's-Şekâ'ik*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, s. 291-292; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I/450; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, II/16; Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, IV/340-341 Bağdatlı, *Hediyye*, II/218; Kehhâle, *a.g.e.*, VIII/196; Bilmen, *a.g.e.*, s. 621-622; Abay, "*a.g.e.*" s. 91-92; Demir, *a.g.e.*, s. 211-212; Hasan Gökbulut, "*Muhyiddin Muhammed b. İbrahim Niksârî'nin (ö. 1494m.) Hayatı ve Duhan Sûresi Tefsirinin Tahkiki*", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993, s. 1-31; a.mlf, "Niksârî", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII/122-123; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 85-86

⁴⁸ Berlin Königlich Kütüphanesi, nr. Diez A oct. 192

⁴⁹ Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, nr. 268, vr. 146b; Köksal Seyhan, "*Livâyî Divanı (Metin-İnceleme)*", Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2002, s. 30-31; Bünyamin Taş, "*Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas Bağ-ı Behişt (İnceleme-Tenkitledir Metin)*", Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Edirne 2014, s. 17-19; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 86-87

⁵⁰ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 558

⁵¹ Mecdî, *a.g.e.*, 424-425; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I/566, 880, 881; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/113, 354; Bağdatlı, *Hediyye*, I/620; II/494; a.mlf. *İzah*, I/90; Kehhâle, *a.g.e.*, VI/171, Nüveyhid, "*a.g.e.*", I/331; Demir, *a.g.e.*, 292-303; Abay, "*a.g.e.*", s. 99-100; Muammer Erbaş, "Bir Osmanlı Müfessiri: Abdülmecid b. eş-Şeyh Nasûh b. İsrâil (ö.973/1565) ve Eserleri" *DEÜİFD*, İzmir 2006, XXIV/161-186; Ufuk Hayta - Abdülhamid Birşık, "Hayatı ve Eserleriyle Abdülmecid B. Şeyh Nasûh Tosyevî ve Cevâhirü'l-Kur'ân ve Zevâhirü'l-Furkân Adlı Tefsir Risalesinin İlmî Değeri" *UÜİFD*, Bursa 2007, II/343-367; Ufuk Hayta, "*Abdülmecid b. Nasûh Tosyevî'nin (ö. 1588) Hayatı, Eserleri ve el-Hüdâ ve'l-Felâh Adlı Tefsir Risalesinin Tahkiki*" Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2008, s. 15-43; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 87-88

⁵² İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 558

⁵³ Şevki Bey Matbaası, İstanbul 1292/1875

⁵⁴ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/290; Bilmen, *a.g.e.*, II/680; Abay, "*a.g.e.*" s. 101; Murat Kaya, "*a.g.e.*" s.

26. *İzzetü'l-Asr fî Tefsiri Sûrati'n-Nasr*,⁵⁵ Gelibolulu Mustafa Âli (v. 1008/1600)⁵⁶
27. *Nakdü'l-Hâtır*,⁵⁷ Ebu's-Senâ Şemseddin Ahmed es-Sivâsi (v. 1006/1597)⁵⁸
28. *Câmi'ü'n-Nesâyih*,⁵⁹ Hüseyin b. Ahmed es-Sirozî (v. XI-XVII yy)⁶⁰
29. *Câmi'ü'l-Envâr*,⁶¹ Hüseyin b. Ahmed es-Sirozî (v. XI-XVII yy)
30. *Tefsir-i Sûre-i Fâtiha* (1027-1031/1618-1622 ?),⁶² Ebu'l-Hayr Abdulmecid b. Muharrem es-Sivâsi (v. 1049/1639)⁶³
31. *Tefsir-i Sûre-i Yûsuf* (1031/1621),⁶⁴ Altıparmak Mehmed Efendi (v. 1033/1623)⁶⁵
32. *Fütûhât-ı Ayniyye*,⁶⁶ İsmâil Rusûhî b. Ahmed el-Ankaravî (v. 1041/1631)⁶⁷

128; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 88-89

⁵⁵ Topkapı Sarayı Türkçe Yazmaları, nr. R. 201

⁵⁶ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II/1269; Bursalı, *Müverrihîn-i Osmâniyyeden Âli ve Kâtib Çelebi'nin Terceme-i Halleri*, Selânik 1322, s. 1-9; a.mlf, *Osmanlı Müellifleri*, III/90-95; Nihal Atsız, *Âli Bibliyografyası*, İstanbul 1968, s. 1-9; Mehmet Şeker, "Gelibolulu Mustafa Âli'nin Hayatı ve Şahsiyeti", *DEÜİFD*, İzmir 1983, I/159-172; Mustafa İsen, *Gelibolulu Mustafa Ali*, Şule Yayınları, Ankara 1988, 1-28; Bekir Kütükoğlu, "Âli Mustafa Efendi", *DİA*, İstanbul 1989, II/414-416; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 90-91

⁵⁷ Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 755

⁵⁸ Harîrizade Mehmed Kemaleddin, *Tibyânu Vesâil-i Hakâ'ik fî Beyâni Selâsi't-Tarâ'ik*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, nr. 431, vr. 209a-216b; Receb b. İbrahim es-Sivâsi, *Necmü'l-Hüdâ fî Menâkib-ı Şeyh Şemseddin Ebî's-Senâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Şemsi, F. Güneren, nr. 23-1, vr. 1-40; Bursalı Mehmed Tâhir, *Meşâyih-i Osmâniyyeden Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1318, s.7-13; a.mlf, *Osmanlı Müellifleri*, I/95-96; Vassâf, *a.g.e.*, nr. 2307, vr. 347-351; Hasan Aksoy, "Şemseddin Sivâsi", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII/523-526; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 91-93

⁵⁹ Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, nr. 1744

⁶⁰ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/59-60, Ali Öztürk, "XVI. Yüzyıl Halveti Şiirinde Din ve Tasavvuf", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2003, s. 94-95; Murat Çolak - Mesut Bayram Düzenli, "Hüseyin b. Ahmed Sirôzî'nin Hayatı ve Câmiu'l-Envar alâ Tefsiri'l-İhlas Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme", *Turkish Studies*, Ankara 2014, IX/409-410; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 93

⁶¹ İstanbul Arkeoloji Müzesi, nr. 66

⁶² Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, nr. 394/1

⁶³ Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, I/62-64; Hocazâde Ahmed Hilmi, *Ziyâret-i Evliyâ*, Cihân Kütüphanesi Matbaası, İstanbul 1925, s. 84-87; Süreyyâ, *Sicill-i Osmâni*, III/400; Bağdathî, *Hediyye*, I/620; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/120; Zirikli Hayreddin, *el-A'lâm Kâmûsü Terâcim*, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, Beyrut 2002, IV/150; Kehhâle, *a.g.e.*, IV/150, Mustafa Kılıç, "Ebu'l-Hayr Abdulmecid b. Muharrem es-Sivâsi (971-1049/1563-1639)'nin Fâtiha Tefsiri'nin Tahkiki" Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 8-66; Cengiz Gündoğdu, "Abdülmecid Sivâsi", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII/286-287; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 94-95

⁶⁴ Süleymaniye Kütüphanesi, Hüseyin Paşa, nr. 204

⁶⁵ Atâî, *a.g.e.*, 758-759; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II/1724, 1976; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/212-213; Kehhâle, *a.g.e.*, XI/192; Adnan Karaismailoğlu, "Altıparmak Mehmed Efendi", *DİA*, İstanbul 1989, II/542; Arzu Çiftoğlu, "Muhammed b. Muhammed Altıparmak'ın Mensur Yusuf ve Zelihası (Transkripsiyonlu Metin - İnceleme - Sözlük)" Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2006, s. 2-5; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 95-96

⁶⁶ Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa, nr. 33; Ahmed Kamil Matbaası, İstanbul 1328/1910

⁶⁷ Atâî, *a.g.e.*, s. 765; Bağdathî, *Hediyye*, I/218; Bursalı, *Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, s. 21-29; a.mlf, *Osmanlı Müellifleri*, I/24-25; Vassâf, *a.g.e.*, vr. 161-165; Kehhâle, *a.g.e.*, II/259; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1953, s. 143; Bilmen, *a.g.e.*, 690-692; Erhan Yetik, "Ankaravî İsmail b. Ahmed Rusûhî", *OMÜİFD*, Samsun 1989, III/119-135; a.mlf, "İsmail Rusûhî Ankaravî", *DİA*, İstanbul 1991, III/211-213; Abay, "a.g.e.", s. 155; Semih Ceyhan, "İsmail Ankaravî ve Mesnevi Şerhi", Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa 2005, s. 48-283; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 97-98

33. *Tefsîr-i Sûre-i Fâtiha*,⁶⁸ Kadızâde Mehmed Efendi (1045/1636)⁶⁹
34. *Tefsîr-i Sûre-i Âdiyât* (1048/1639),⁷⁰ Abdullah Bosnevî (v. 1054/1644)⁷¹
35. *Riyâzu'l-Gufrân* (1058/1648),⁷² Şehsuvaroğlu Ali (v. 1058/1648'den sonra)⁷³
36. *Tenvîru Besâir-i Uli'l-Elbâb fî Tefsîri Dekâ'iki Ümmi'l-Kitâb*,⁷⁴ Nüh b. Mustafa el-Konevî er-Rûmî el-Mısırî (v. 1070/1660)⁷⁵
37. *Tefsîr-i Cüz-i 'Amme*,⁷⁶ Muhammed b. Muhammed Haseki Mazlûmzâde⁷⁷
38. *Tefsîr-i Sûre-i Yâsîn* (1093/1682),⁷⁸ Sinezkâde Seyyid İbrahim Efendi (v. 1102/1690)⁷⁹
39. *Tefsîr-i Sûre-i Beyyine* (1105/1694),⁸⁰ Mehmed b. Ali el-Malâtî Niyâzi-i Mısırî (v. 1105/1694)⁸¹
40. *Tefsîr-i Ba'z-ı Süver-i Kur'âniyye*,⁸² Abdülhay Celvetî (v. 1117/1705)⁸³

⁶⁸ Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 6972

⁶⁹ Kâtib Çelebi, *Fezleke*, Ceride-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1287, II/182-183; Şeyhî *a.g.e.*, I/59-60; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/402; Semiramis Çavuşoğlu, "Kadızâdeliler", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV/100-101; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 98-99

⁷⁰ Süleymaniye Kütüphanesi, Kasidecizâde, nr. 745/1

⁷¹ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II/1263; Bağdatlı, *Hediyye*, I/476; Bursalı, *Sekiz Zatın Teracim-i Ahvali*, s. 30-34; a.mlf., *Osmanlı Müellifleri*, I/43; Kehhâle, *a.g.e.*, VI/81; Mustafa Kara, "Abdullah Bosnevî", *DİA*, İstanbul 1988, I/87; Abay, "a.g.e.", s. 156; Abdullah Kartal, "Bursada Bosnalı Bir Melâmî; Abdullah Bosnevî, Hayatı, Eserleri ve Bir Kasidesi", *UÜİFD*, Bursa 1994, VI/297-299; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 100-101

⁷² Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri Manzum, nr. 802; Süleyman Efendi Matbaası, İstanbul 1313

⁷³ Bünyamin Köse, "Şeyhî Ali Şehsuvaroğlu (Şeyhî Efendi) ve Riyâzü'l-Gufrân (Tefsîr-i Yâsîn-i Şerif) Adlı Manzum Eserin Tenkitli Metni", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 101-102

⁷⁴ Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, 115/1

⁷⁵ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II/1199, 1362, 1821; Muhammed el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-Eser fî A'yânî'l-Karnî'l-Hâdî 'Aşer*, I-IV, Bulak 1301, IV/458-459; Bağdatlı, *Hediyye*, II/298; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, II/44; Kehhâle, *a.g.e.*, XIII/119; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1990, s. 131; Abay, "a.g.m." s. 290; Ömer Türker, "Nuh b. Mustafa", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII/230-231; Mehmet Ali Aytekin, "Nuh b. Mustafa'nın el-Kelimâtü's-Şerife fî Tenzihî Ebî Hanîfe Adlı Eserinin Edisyon Kritisî", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008, s. 4-22; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 102-103

⁷⁶ Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 52

⁷⁷ Alpaydın, *a.g.e.*, s. 103-104

⁷⁸ Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 63

⁷⁹ Belîğ İsmail Efendi, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Danişverân-ı Nâdiredân*, Hüdâvendigâr Matbaası, Bursa 1302, s. 444-445. Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, (Haz. Cemal Kurnaz- Mustafa Tatcı), Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001, II/781; Kadir Atlansoy, *Bursa Şairleri*, Asa Kitabevi, Bursa 1998, s. 231-232; *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul 2004, IV/75; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 104-105

⁸⁰ Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, nr. 261m/10

⁸¹ Belîğ İsmail Efendi, *a.g.e.*, s. 188-192; Şeyhî, *a.g.e.*, II/92-93; Bursalı Mehmed Tâhir, *Kibâr-ı Meşâyih ve Ülemâdan On İki Zatın Terâcim-i Ahvâlî*, Kütübhanesi-i Hilmi, İstanbul 1317, s. 28-31; a.mlf., *Osmanlı Müellifleri*, I/172-175; Vassâf, *a.g.e.*, nr. 2309, vr. 73-106; Abay, "a.g.e.", s. 159; Mustafa Aşkar, "Mehmed Niyâzi-i Mısri el-Malati Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı" Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1997, s. 41-139; a.mlf. "Niyâzi-i Mısri", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII/166-169; Karataş, "a.g.e.", s. 17-34; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 121-122

⁸² İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 2201

⁸³ Hüseyin Ayyansarâyî, *Hadikatü'l-Cevâmi*, Matbaa-i 'Âmiri, İstanbul 1281, II/199; Şeyhî, *a.g.e.*, II/414-415; Mirzazâde Salim, *Tezkire-i Sâlim*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1315, s. 462-463; Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, III/307; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/125; Ergun, *a.g.e.*, I, 227-229; Yılmaz, *Celvetiyye Turikati*, s. 262-263; Nuri Özcan, "Abdülhay Celvetî", *DİA*, İstanbul 1988, I/227-228; Selami Şimşek, "Edirne ve Çevresinde Celvetilik ve Celvetiler", *Üsküdar Sempozyumu III: Aziz Mahmud*

41. *Tefsîr-i Süre-i Fâtiha* (1137/1725),⁸⁴ İsmail Hakkı Bursevî (v. 1137/1725)⁸⁵
42. *Tefsîr-i Süre-i İhlâs* (1155/1742),⁸⁶ Hacı Hüseyin Efendi (v. 1155/1742'den sonra)⁸⁷
43. *Hulâsatü't-Tebyîn fî Tefsîr-i Süre-i Yâsîn*,⁸⁸ Ebûishakzâde Şeyhülislâm Esad Efendi (1166/1753)⁸⁹
44. *Tefsîr-i Süre-i Yâsîn*,⁹⁰ İbrahim el-Kurrâ (v. XVIII yy.)⁹¹
45. *Tefsîr-i Süre-i Necm*,⁹² İbrahim el-Kurrâ (v. XVIII yy.)
46. *Tefsîr-i Süre-i Fâtiha* (1191/1777),⁹³ Müstakimzâde Süleyman Sadeddin (v. 1202/1788)⁹⁴
47. *Tefsîr-i Süre-i Feth* (1197/1782),⁹⁵ Mustafa b. Yusuf (v. 1197/1782'den sonra)⁹⁶
48. *Hülâsatü'l-Müfessirîn* (1200/1786),⁹⁷ Has Oda İmamı Veli Efendi (v. 1200/1786'den sonra)⁹⁸
49. *Fütûhâtü Kenzî'l-Kur'ân* (1245/1829),⁹⁹ Gazzîzâde Abdüllatif Efendi (v. 1247/1832)¹⁰⁰

Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri, İstanbul 2006, II/106-107; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 122-123

⁸⁴ Bursa İnebey Kütüphanesi, Genel, nr. 83

⁸⁵ Şeyhî, *a.g.e.*, II/683; Bağdatlı, *Hediyye*, I/210-220; Hayrullah Nedim Efendi, *Terceme-i Hâl-i Şeyh İsmail Hakkı*, Vilâyet Matbaası, Bursa 1307, s.1-16; Bursalı Mehmed Tâhir, *Mevlânâ eş-Şeyh İsmail Hakkı el-Celvetî Hazretleri*, Matbaa-i Bahriyye, İstanbul 1329, s. 2-9; a.mlf. *Osmanlı Müellifleri*, I/28-32; Vassâf, *a.g.e.*, nr. 2307, vr. 37-56; a.mlf. *Kemalnâme-i Hazreti Hakkı*, Yazma Başışlar, nr. 2324, vr. 2b vd; Zirikli Hayreddin, "el-A'lâm Kâmûsu Terâcim" Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, Beyrut 2002, I/313; Kehhâle, *a.g.e.*, II/266-267; Bilmen, *a.g.e.*, I/392; Abay, "a.g.e.", s. 126-128; Ali Namlı, "İsmail Hakkı Bursevî", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII/102-106; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 123-124

⁸⁶ Süleymaniye Kütüphanesi, Hüdai Efendi, nr. 79

⁸⁷ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, II/113; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 124-125

⁸⁸ Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, nr. 473

⁸⁹ Müstakimzade, Süleyman Saadettin, *Devhatü'l-Meşâyih Mea Zeyl*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978, s. 96-97; Fındıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü's-Şakayık fî Hakkı Ehli'l-Hakayik*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1984, s. 227-232; Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, I/333-334; Bağdatlı, *Hediyye*, II/329; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/238-239; Kehhâle, *a.g.e.*, IX/52; Abay, "a.g.e." s. 165; Muhammet Nur Doğan, "Ebûishakzâde Esad Efendi", *DİA*, İstanbul 1995, XI/338-340; Salim Hodzha, "Şeyhülislâm M.Esad Efendi'nin Tefsîri'l-Âyâtî'l-Musaddera Bi-Kelîmeti Rabbena Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlîli" Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012, s. 9-28; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 125-126

⁹⁰ Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 237/1

⁹¹ Alpaydın, *a.g.e.*, s. 126-127

⁹² Konya Yusufâğa Kütüphanesi, nr. 2021

⁹³ Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri Şer'iyye, nr. 40

⁹⁴ Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, III/87-88; Bursalı, *Sekiz Zâtın Teracim-i Ahvali*, s. 40-45; a.mlf. *Osmanlı Müellifleri*, I/168-169; Vassâf, *a.g.e.*, nr. 2306, vr. 47-48; Bağdatlı, *Hediyye*, I/405; Kehhâle, *a.g.e.*, IX/271; Bilmen, *a.g.e.*, II/730-731; Abay, "a.g.e." s. 169; Ahmet Yılmaz, "Müstakimzade Süleyman Sadeddin", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII/113-115; Serpil Ocak, "Müstakimzâde Süleyman Sadeddin'in Nakşibendîyye Tarikatının Usûl ve Adâbına Dair Görüşleri", Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2014, s. 4-14; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 128-129

⁹⁵ Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, 625/1

⁹⁶ Mustafa b. Yusuf, *Tefsîr-i Süre-i Feth*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri Şer'iyye, nr. 40, vr. 2a-7b; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 129-130

⁹⁷ Süleymaniye Kütüphanesi, Kasidecizade, 756m

⁹⁸ Alpaydın, *a.g.e.*, s. 130-131

⁹⁹ Bursa İnebey Kütüphanesi, Orhan Camii, nr. 219

¹⁰⁰ Fındıklılı İsmet, *a.g.e.*, s. 329-330; Bursalı, *Sekiz Zâtın Teracim-i Ahvali*, s. 46-48; a.mlf. *Osmanlı Müellifleri*, I/138; Bağdatlı, *Hediyye*, I/618; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsi*, Matbaa-i Vilâyet, Bursa 1332, s. 163-165; Vassâf, *a.g.e.*, nr. 2309, vr. 127-135; Kehhâle, *a.g.e.*, VI/14; Bilmen, *a.g.e.*, II/734-735; Nüveyhid, *a.g.e.*, I/302; Abay, "a.g.e.", s. 172; Osman Türer, "Gazzîzâde Abdüllatif Efendi", *DİA*, İ-

50. *Terceme-i Süre-i Duhâ*,¹⁰¹ Gözübüyükzade İbrahim b. Muhammed el-Kayserî (v. 1253/1838)¹⁰²
51. *Terceme-i Süre-i Kadr*,¹⁰³ Gözübüyükzade İbrahim b. Muhammed el-Kayserî (v. 1253/1838)
52. *Terceme-i Süre-i 'Asr*,¹⁰⁴ Gözübüyükzade İbrahim b. Muhammed el-Kayserî (v. 1253/1838)
53. *Tefsîr-i Süre-i Âdiyât*,¹⁰⁵ Mehmed Saîd Efendi (v. 1257/1841)¹⁰⁶
54. *Tefsîr-i Besmele ve Fâtiha* (1259/1843),¹⁰⁷ Seyyid Muhammed 'Arabzâde (v. 1259/1843'den sonra)¹⁰⁸
55. *Tefsîr-i Necâtî* (1288/1871),¹⁰⁹ Osman Necâtî b. Ali (v. 1293/1876)¹¹⁰
56. *Tefsîr-i Süre-i Fâtiha*,¹¹¹ Muhammed Nûru'l-Arabî (v. 1305/1887)¹¹²
57. *Risâle-i Rûhu's-Salât* (1303/1885),¹¹³ Kureyşîzâde Mehmed Fevzi Efendi (v. 1318/1900)¹¹⁴

tanbul 1996, XIII/540; Hamdi Tekeli, "Gazzizade Abdullatif'in Hayatı, Eserleri ve Vakıatı" Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa 2000; Şaban Karaköse, "Gazzizade Abdullatif ve Mergübü's-Salikin Adlı Eseri", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, s. 19-89; Alpaydın, a.g.e, s. 131-132

¹⁰¹ Süleymaniye Kütüphanesi, Osman Huldi Öztürkler, nr. 11; Ali Şevki Efendi Matbaası, İstanbul 1287

¹⁰² Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, II/8; Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyl alâ Keşfi'z-Zunûn*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, I/304; *Hediyye*, I/41; *Kehhâle*, a.g.e, I/54; Bilmen, a.g.e, II/739; Abay, "a.g.e" s. 173; İbrahim Nesimî Gözübüyük, "Gözübüyükzade İbrahim Efendi", *DİA*, İstanbul 1996, XIV/160-161; Kaya, "a.g.e" s. 123-127; Halil Şahan, "Gözübüyükzade İbrahim Efendi'nin Mantık Görüşleri" Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2009, s. 4-8; Alpaydın, a.g.e, s. 164-165

¹⁰³ Ankara Milli Kütüphane Yazmaları, nr. A310; Ali Şevki Efendi Matbaası, İstanbul 1287

¹⁰⁴ Ali Şevki Efendi Matbaası, İstanbul 1287

¹⁰⁵ Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hayri-Abdullah Efendi, 36

¹⁰⁶ Bağdatlı, *Hediyye*, II/367; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/89; Vassaf, a.g.e, nr. 2306, vr. 68-69; *Kehhâle*, a.g.e, XI/232; Bilmen, a.g.e, 740-741; Nüveyhid, a.g.e, II/563; Abay, "a.g.e", s. 174; Mustafa Özel, "Portreler II", s. 112 İshak Doğan, *Osmanlı Müfessirleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 205-206; Murat Kaya, "Tanzimat Sonrasındaki Tefsir Faaliyetleri", *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Kur'an Tefsirine Hizmetleri - Tebliğler ve Müzakereler- Tartışmalı İlmî Toplantı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2012, s. 310; Alpaydın, a.g.e, s. 166-167

¹⁰⁷ Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 6380

¹⁰⁸ Alpaydın, a.g.e, s. 167

¹⁰⁹ Mühendishâne-i Berr-i Humâyûn Matbaası, İstanbul'da 1288/1871

¹¹⁰ Osman Necati, *Tefsîr-i Necâtî*, Mühendishâne-i Berr-i Humâyûn Matbaası, İstanbul 1288, s. 3; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/330; Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, III/449-450; Mardin, a.g.e, II/311; Bilmen, a.g.e, II/752-753; Abay, "a.g.e", s. 176; Özel, "Portreler II", s. 115; Kaya, "a.g.e", s. 105-108; Alpaydın, a.g.e, s. 168-169

¹¹¹ Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 2471

¹¹² Bursalı Mehmed Tahir, *Menâkıb-ı Muhammed Nûru'l-Arabî*, Konya Mevlana Müzesi Yazmaları, nr. 1630, vr. 2-52; Harîrîzâde, a.g.e, nr. 430, vr. 12a; nr. 432, vr. 144b-145a; Vassaf, a.g.e, nr. 2317, vr. 80a-82b; Abdülbaki Gölpinarlı, *Melamilik ve Melamiler*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1931, 231-298; Hasan Fehmi Kumanlıoğlu, "Muhammed Nuru'l-Arabî Hayatı, Şahsiyeti ve Bazı Tasavvufî Görüşleri" Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1988, s.8-31; Davud Yılmaz, *Hiz. Pir Seyyid Muhammed Nurul Arabiyyül Melâmi*, byy, ts, s. 10-16; Özel, "Portreler II" s. 114; Mustafa Özel, "Muhammed Nuru'l-Arabî'nin (1228/1813-1305/1887) Fâtiha ve Kevsir Süreleri Tefsiri", *DEÜİFD*, İzmir 2008, XXVIII/3-9; Alpaydın, a.g.e, s. 169-170

¹¹³ Karnik Matbaası, İstanbul 1303/1885

¹¹⁴ Bursalı Mehmed Tahir, *Aydın Vilâyetine Mensub Meşayih Ulemâ, Şuara, Müverrihin Ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâlî*, Keşişyan Matbaası, İzmir 1324, s. 46-47; a.mlf, *Osmanlı Müellifleri*, I/249-250; Bağdatlı, *Hediyye*, II/396; *Kehhâle*, a.g.e, XI/134; Bilmen, a.g.e, II/762-763; Mustafa Uzun, "Fevzi Efendi", *DİA*, İstanbul 1995, XII/506-509; Abay, "a.g.e", s. 180-181; Kaya, "a.g.e", s. 143-151; Neriman

58. *el-Havâssu'n-Nâfi'a fi Sûrati'l-Vâkı'a* (1313/1895),¹¹⁵ Kureyşizâde Mehmed Fevzi Efendi (v. 1318/1900)
99. *Hulâsatü'l-İhlâs* (1304/1886),¹¹⁶ Muallim Nâci (v. 1310/1893)¹¹⁷
60. *Terceme-i Hikmetü'l-Beyân fi Sûrati'r-Rahmân* (1305/1887),¹¹⁸ Ahmed Rüşdî Paşa (v. 1315/1897)¹¹⁹
61. *Sırru Kur'ân* (1302/1884),¹²⁰ Giritli Sırrı Paşa (v. 1313/1895)¹²¹
62. *Ahsenü'l-Kasas* (1306/1889),¹²² Giritli Sırrı Paşa (v. 1313/1895)
63. *Sırru Furkân* (1307/1889),¹²³ Giritli Sırrı Paşa (v. 1313/1895)
64. *Sırru Meryem* (1311/1893),¹²⁴ Giritli Sırrı Paşa (v. 1313/1895)
65. *Sırru Tenzil* (1311/1893),¹²⁵ Giritli Sırrı Paşa (v. 1313/1895)
66. *Sırru İnsân* (1312/1894),¹²⁶ Giritli Sırrı Paşa (v. 1313/1895)
67. *Tefsîr-i Sûre-i Yâsîn* (1316/1899),¹²⁷ İsmâil Hakkı Efendi (v. 1330/1912)¹²⁸
68. *Şerhu's-Sadr bi-Fezâ'ili Leyleti'l-Kadr* (1325/1907),¹²⁹ İsmâil Hakkı Efendi (v. 1330/1912)

Baybara, "Kureyşî-zâde Mehmed Fevzi Efendi, Hayatı ve Eserleri", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 10-144, Doğan, *a.g.e.*, s. 163-164; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 170-171

¹¹⁵ Byy, İstanbul 1313/1895

¹¹⁶ Matbaa-i Ebuzziyâ, İstanbul Matbaa-i Ebuzziyâ, İstanbul 1304/1886

¹¹⁷ Salâhî, *Muallim Nâci*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1310, s. 6-60; İsmail Hakkı, *Muallim Nâci Efendi*, Nişan Berberyan Matbaası, İstanbul 1311, s. 5-118; Ahmed İhsan Ve Şürekâsı, *Muallim Nâci*, Alem Matbaası, İstanbul 1311, s. 5-16; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, II/422-426; İnal, *Son Şairler*, s. 1030-1047; Fevziye Abdullah (Tansel), "Muallim Naci", *İA*, MEB, İstanbul 1964, IX/15-21; Abay, "a.g.e.", s. 178; Özel, "Portreler II" s. 120-121; Abdullah Uçman, "Muallim Naci", *DİA*, İstanbul 2005, XXX/315-317; Ali Öztürk, "Muallim Nâci'nin (1849-1893) Hulâsatü'l-İhlas İsimli İhlas Süresi Tefsiri", *İslâmî İlimler Dergisi*, İstanbul 2012, II/110-136; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 172-173

¹¹⁸ Matbaa-i Ebuzziyâ, İstanbul 1305/1887

¹¹⁹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, II/213; Abay, "a.g.e.", s. 179-180; Kaya, "a.g.e.", s. 155-160; Özel, "Portreler II", s. 123; Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmânî Zeyli*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, XV/123-125; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 173-174

¹²⁰ Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1302/1884

¹²¹ Sırrı Giridi, *Tabakât ve Adâb-ı Müfessirin*, Matbaa-i Osmâniyye, İstanbul 1312, s.26-30; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, II/246-248; Bağdatlı, *Hediyye*, II/395; Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, III/15-16; İnal, *Son Şairler*, 1700-1704; Kehhâle, *a.g.e.*, X/19-20; Bilmen, *a.g.e.*, II/761; Abay, "a.g.e.", s. 179; Kaya, "a.g.e.", 134-143; Abdulhalim Koçkuzu, "Osmanlı'nın Son Döneminde Bir İlim ve Devlet Adamı: Giritli Sırrı Paşa", *SÜİFD*, Konya 2002, XIV/189-213; Özel, "Portreler II" s. 122-123; Cemal Kurnaz, "Sırrı Paşa", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII/127-129; Ekrem Gülşen, "19. Yüzyılda Bir Osmanlı Valisi: Giritli Sırrı Paşa ve Tefsir Anlayışı", *SAÜİFD*, Sakarya 2010, XXII/161-188; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 174-175

¹²² Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1309/1891

¹²³ Matbaa-i Osmâniyye, İstanbul 1307/1889

¹²⁴ Vilâyet Matbaası, Diyarbakır 1311/1893

¹²⁵ Diyarbekir Matbaası, Diyarbakır 1311/1893

¹²⁶ Byy, İstanbul 1312/1894

¹²⁷ Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Destgahı, İstanbul 1316/1899

¹²⁸ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/251; Bağdatlı, *Hediyye*, I/222-223; Abdürreşid İbrahim, "Üstad-ı Muhterem Manastırlı İsmail Hakkı Efendi Hazretlerine" *Sırât-ı Müstakim*, II/40, s. 213-214; Mithad Cemal, "Manastırlı", *Sebilürreşad*, II-X/41-223, s. 246-247; Kehhâle, *a.g.e.*, II/266; Bilmen, *a.g.e.*, II/771-772; Albayrak, *a.g.e.*, II/285-286; Abay, "a.g.e.", s. 182; Nazif Ay, "Manastırlı İsmail Hakkı'nın İslâm Düşüncesindeki Yeri" Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995, s. 14-17; Kaya, "a.g.e.", s. 166-170; Özel, "Portreler I", s. 64-65; Salih Sabri Yavuz, "Manastırlı İsmail Hakkı", *DİA*, İstanbul 2003, XXVII/563-564; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 177-178

¹²⁹ Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1325/1907

69. *Esrâr-ı Kur'âniye'den Bir Nebze* (1320/1902),¹³⁰ Osmânzâde Hüseyin Vassâf (v. 1348/1929)¹³¹
70. *Güldeste-i Hakikat*,¹³² Osmânzâde Hüseyin Vassâf (v. 1348/1929)
71. *Tefsîr-i Süre-i İhlâs* (1322/1904),¹³³ Kâsım b. Ahmed Resmovî (v. 1322/1904'ten sonra)¹³⁴
72. *Tefsîru Süreti'd-Duhâ*,¹³⁵ Kâsım b. Ahmed Resmovî (v. 1322/1904'ten sonra)
73. *Tefsîr-i Süre-i İnşirâh*,¹³⁶ Kâsım b. Ahmed Resmovî (v. 1322/1904'ten sonra)
74. *Tefsîru Süreti'l-'Alak*,¹³⁷ Kâsım b. Ahmed Resmovî (v. 1322/1904'ten sonra)
75. *Tefsîru Süreti't-Tekâsür*,¹³⁸ Kâsım b. Ahmed Resmovî (v. 1322/1904'ten sonra)
76. *Fâtîha-i Şerîfe Tercemesi* (1327/1909),¹³⁹ Muhammed Esad Erbilî (v. 1349/1931)¹⁴⁰
77. *Dîn-i İslâm Hediyyesi* (1328/1910),¹⁴¹ Manastırlı Hafız Davud Paşa (v. 1331/1912'den sonra)¹⁴²
78. *Cevâhiru'l-Fâtihatiş-Şerîfe*,¹⁴³ Mehmed Emin b. Kemal Efendi (v. 1328/1910)¹⁴⁴
79. *İdrâk* (1331/1912),¹⁴⁵ İstanbullu Mehmed Hayri Efendi (v. 1343/1925'ten sonra)¹⁴⁶

¹³⁰ Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 2312

¹³¹ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, nr. 2309, vr. 280-298; İnal, *Son Şairler*, s. 1915-1920; Cemal Kurnaz-Mustafa Tatcı-İsmail Kasap, *Hüseyin Vassaf, Hayatı, Eserleri ve Şiirlerinden Seçmeler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s.16-30; Cemal Kurnaz-Mustafa Tatcı, "Hüseyin Vassaf" *DİA*, İstanbul 1999, XIX/18-19; Ömer Özkan, "Hüseyin Vassaf hayatı, Eserleri ve Kemalname-i Hakki Adli Eseri" Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çorum 1999; Özel, "Portreler II", s. 130-131; Abdullah Taha Orhan, "Hüseyin Vassaf'ın Vâkıât İsimli Eseri: Metin ve İnceleme", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012, s. 6-24; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 179-180

¹³² Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 2325

¹³³ Konya Yusufâğa Kütüphanesi, Elmalı İHK, nr. 2514

¹³⁴ Alpaydın, *a.g.e.*, s. 180-181

¹³⁵ Konya Yusufâğa Kütüphanesi, Elmalı İHK, nr. 2534

¹³⁶ Konya Yusufâğa Kütüphanesi, Elmalı İHK, nr. 2517

¹³⁷ Konya Yusufâğa Kütüphanesi, Elmalı İHK, nr. 2518

¹³⁸ Konya Yusufâğa Kütüphanesi, Elmalı İHK, nr. 2530

¹³⁹ Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1327/1909

¹⁴⁰ Vassaf, *a.g.e.*, vr. 2306, vr. 191-199; Muhammed Esad, *er-Risâletü'l-Esâdiyye fi't-Tarîkatil-'Aliyye*, Matbaa-i Ahmed Kamil, İstanbul 1343, s. 29-30; İnal, *Son Şairler*, s. 2155-2156; Albayrak, *a.g.e.*, III/201-202; Hasan Kamil Yılmaz, "Esad Erbilî", *DİA*, İstanbul 1995 XI/348-349; Ömer Çelik, "Muhammed Es'ad Erbilî (1847/1931)'nin Kur'an-ı Kerim Âyetlerini Yorumlama Yaklaşımı", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, İstanbul 2001, II/6, s. 177-181; Vahit Göktaş, "Muhammed Es'ad-ı Erbilî'nin Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Felsefesi", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002, s. 23-68; Özel, "Portreler II", s. 131-132; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 181-182

¹⁴¹ Köylü Matbaası, İzmir 1328/1910

¹⁴² Alpaydın, *a.g.e.*, s. 182-183

¹⁴³ Kanaat Matbaası, İstanbul 1329/1911

¹⁴⁴ İIaci Emin Efendi, *Envârü'l-İslâm Miftahu Darü's-Selâm (İslâm'ın Nurları-Cennetin Anahtarı)*, Nüve Matbaası, Ankara ts. s.236 vd; Murat Kaya, "XIX ve XX. Asırda Osmanlı'da Mutasavvıf Müfessirler", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, İstanbul 2012, XXIX/60; a.mlf, "Tefsir Faaliyetleri", s. 322; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 183-184

¹⁴⁵ Matbaa-i Ahmed Kamil, İstanbul 1331/1912

¹⁴⁶ Meşihati Celile-i İslâmiyye, *İlmiye Salnâmesi*, Matbaa-i Âmire, Birinci Def'a, İstanbul 1332, s. 126;

80. *el-Fâtihatü fî Tefsîri'l-Fâtiha* (1331/1912),¹⁴⁷ Kastamonulu Ahmed Mâhir Efendi (v. 1341/1922)¹⁴⁸
81. *Sûre-i İhlâs ve 'Alak Tefsirleri* (1333/1914),¹⁴⁹ Şeyhülislâm Musa Kazım Efendi (v. 1338/1920)
82. *Tefsîr-i Şerîf*(1340/1921)¹⁵⁰ Bergamalı Ahmed Cevdet Bey (v. 1344/1926)¹⁵¹
83. *Tefsîr-i Sûre-i Hucurât* (1341/1922),¹⁵² Bergamalı Ahmed Cevdet Bey (v. 1344/1926)
84. *Sûretü's-Saff Tefsîri* (1341/1922),¹⁵³ Bergamalı Ahmed Cevdet Bey (v. 1344/1926)
85. *Kur'ân-ı Kerim'in Tercümesinden Bir Numûne* (1342/1924),¹⁵⁴ Haşım Velî (v. 1345/1927'den sonra)¹⁵⁵
86. *Tercemeli Yasin Sûresi* (1343/1925),¹⁵⁶ Haşım Velî (v. 1345/1927'den sonra)
87. *Tercemeli Yasin Sûresi* (1345/1927),¹⁵⁷ Haşım Velî (v. 1345/1927'den sonra)
88. *Mezâhiru'l-Vücûd 'alâ Menâbiri'-Şuhûd* (1343/1925),¹⁵⁸ Seyyid Ahmed Hüsameddin (v. 1343/1925)¹⁵⁹

Ebul'ula Mardin, *Huzur Dersleri*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1966, II-III/1049; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 184-185

¹⁴⁷ Hukuk Matbaası, İstanbul 1331/1912

¹⁴⁸ İnal, *Son Şairler*, s. 897-899; Abdülkerim Abdülkadiroğlu, "Ballıklızâde Ahmed Mahir Efendi", *DİA*, İstanbul 1989, II/98; a.mlf, "Ahmed Mahir Efendi'nin İstanbul Hayatı, Verdiği İcazetler ve Üç Eseri ile Elyazısı Hatıratı Üzerine Notlar", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Sempozyumu* (19-21 Ekim 1988), Ankara 1989, s. 71-82; Özel, "Portreler I", s. 73; Hüseyin Karaca, "Ahmed Mahir Efendi'nin el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem Adlı Eseri", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 8-10; Lamia Levent, "Ahmet Mahir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı" Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 25-88; Kaya, "Tefsir Faaliyetleri", s. 324; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 187

¹⁴⁹ Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul 1334/1915

¹⁵⁰ Darülfünûn Matbaası, İstanbul 1340/1921

¹⁵¹ Tahirü'l-Mevlevî, "Bergamalı Cevdet Efendi", Mahfel, İstanbul 1344, VI/68, s. 123-124; İnal, *Son Şairler*, 241-243; Mardin, *a.g.e.*, II/133-134; Albayrak, *a.g.e.*, I/124-125; Sakıb Yıldız, "Bergamalı Cevdet", *DİA*, İstanbul 1992, V/495; Mustafa Özel, "Portreler I", s. 85-87; Mevlüt Güngör, "İstanbul Darülfünûn İlahiyat Fakültesinin İlk Tefsir Hocası, Bergamalı Ahmed Cevdet Bey", *Darülfünun İlahiyat Sempozyumu (18-19 Kasım 2009)* İstanbul 2010, s. 365-370; Mesut Okumuş, "Darülfünun İlahiyat Fakültesi Muallimi Cevdet Bey ve "Tefsir Tarihi" Adlı Eserinin Tefsir Tarihi Yazıcılığındaki Yeri", *Darülfünun İlahiyat Sempozyumu (18-19 Kasım 2009)* İstanbul 2010, s. 425-429; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 187-188

¹⁵² Darülfünûn Matbaası, İstanbul 1341/1922

¹⁵³ Darülfünûn Matbaası, İstanbul 1341/1922

¹⁵⁴ Teşebbüs Matbaası, İstanbul 1342/1924

¹⁵⁵ Orhan Kaplan, "Son Dönem Osmanlı Müelliflerinden Roma Sefareti İmamı Haşım Velî'nin Mevlid Şerhi: Esrâr-ı Mevlid-i Nebî", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2012, IX/114-137; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 189

¹⁵⁶ Kırımı Ziyâ Efendi Matbaası, İstanbul 1343/1925

¹⁵⁷ Kırımı Ziyâ Efendi Matbaası, İstanbul 1345/1927

¹⁵⁸ Matbaa-i Ahmed Kâmil, İstanbul 1343/1925

¹⁵⁹ Ahmed Hüsameddin, *Mevâlid-i Ehli Beyt*, Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul 1341, s. 134-145; *Zübdetü'l-Merâtib*, Matbaa-i Ahmed Kamil, İstanbul 1341, s. 81; Vassaf, *a.g.e.*, nr. 2306, vr. 125-142; Turan Alptekin, "Ahmed Hüsameddin", *DİA*, İstanbul 1989, II/90-92; a.mlf, *Seyyid Ahmed Hüsameddin, Eserleri ve Nakşibendi Öğretiminin Kökleri*, Demos Yayınları, İstanbul 2007, s. 15-25; Kâzım Öztürk, *Seyyid Ahmet Hüsameddin Hazretleri Hayatı ve Eserleri*, Karakaş Matbaacılık, İstanbul 1996, s. 8-164; Özel, "Portreler II", s. 127-128; Zeynep Şeyma Kutluca, "Ahmed Hüsameddin Dağıstani'nin Zübdetü'l-Merâtib İsimli Eseri (İnceleme ve Metin)", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Li-

89. *Tenvîru'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*,¹⁶⁰ Abdurahman Sâmî Efendi (v. 1353/1934)¹⁶¹

90. *Ve'l-Asr Tefsîri* (1346/1928),¹⁶² Aksekili Ahmed Hamdi Efendi (1370/1951)¹⁶³

C. Âyet Tefsirleri

91. *Risâle-i Besmele*,¹⁶⁴ Gülbaba (v. 948/1541)¹⁶⁵

92. *Tuhfetü'l-İslâm*,¹⁶⁶ Merdûmî Abdüsselam b. Ali Çelebi (v. 971/1563)¹⁶⁷

93. *Risâletü'l-Es'ile ve'l-Ecvibe fî 'İlmi't-Tefsîr ve'l-Hadîs*,¹⁶⁸ 'Alâî b. Muhibbî eş-Şirâzî eş-Şerîf (v. 970/1563)¹⁶⁹

94. *Tenvîru'l-Ebsâr* (991/1583),¹⁷⁰ Ravâhî (v. 991/1583'ten sonra)¹⁷¹

95. *en-Nazmü'l-Mübîn fî'l-Âyâtü'l-Erba'in*,¹⁷² Okçuzâde Mehmed Şâhî (v. 1069/1630)¹⁷³

sans Tezi, İstanbul 2010, s. 2-19; Kaya, "Tefsir Faaliyetleri", s. 325; Alpaydın, *a.g.e.* s. 189-191

¹⁶⁰ Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 5050

¹⁶¹ Abdurahman Sâmî, *Evrâdü'l-Mukarrebîn*, Matbaa-i Osmâniyye, İstanbul 1332, s. 2, 117-118; Vasaf, *a.g.e.* nr. 2308, vr. 299-300; Süleyman Derin, "Abdurrahman Samî'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsîri Fâtîha-i Şerife Risalesi", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993, s. 20-32; Naci Eren, *Yüce Veliler ve Anadolu Evliyalari*, Şelale Yayınları, İstanbul ts. s. 536-542; Alpaydın, *a.g.e.* s. 191-192

¹⁶² Evkaf Matbaası, İstanbul 1346/1928

¹⁶³ Kamil Miras, "Yeni Diyanet Reisi Profesör Ahmet Hamdi Akseki", *İslâm Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, II/70, s. 6-9; Hasan Hüsnü Erdem, "Ahmed Hamdi Akseki", *İslâm*, Ankara 1961, IV/IV, s. 103-104; Kara, *Türkiyede İslâmcılık Düşüncesi*, II/187-259; a.mlf, "Bizden Biri Olarak Ahmet Hamdi Akseki", *Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu*, TDV Yayınları, Ankara 2004, s. 123-129; Süleyman Hayri Bolay, "Ahmed Hamdi Akseki", *DİA*, İstanbul 1989, II/293-295; Özel, "Portreler II", s. 138; Türkân Keşkek, "Ahmet Hamdi Akseki ve Fikhi Görüşleri", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s.1-32; Süleyman Ateş, "Ahmet Hamdi Akseki'nin 'Namaz Sürelerinin Türkçe Tercüme ve Tefsiri' Adlı Eseri", *Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu*, TDV Yayınları, Ankara 2004, s. 95-105; Alpaydın, *a.g.e.* s. 192-193

¹⁶⁴ Süleymaniye Kütüphanesi, Haşim Paşa, nr. 27/16

¹⁶⁵ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1318, VI/225; Naci Kum, "Gülbabanın Elde Ettiğimiz Eserleri", *Ün Mecmuası*, Isparta 1936, XXVI-XXVII/340-344; Fevziye Abdullah Tansel, "Gül-Baba Adı Verilen İki Ayrı Şahsiyet Molla Murad Divânî ve Sümbül Sinan", *AÜİFD*, Ankara 1970, XVI/67-78; Orhan Fuat Köprülü, "Gül-Baba", *İA*, MEB, İstanbul 1987, IV/832-834; Mustafa Sinan Kaçalın, "Gülbaba", *DİA*, İstanbul 1996, XIV/227-228; Alpaydın, *a.g.e.* s. 105-106

¹⁶⁶ Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri Manzum, nr. 808

¹⁶⁷ Kınalızade Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Suarâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 3869, vr. 270b-271a; Riyâzî Mehmed Efendi, *Riyâzü's-Suarâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 3871, vr. 108b; Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, I/362; Latîfî, *Tezkire-i Latîfî*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1314, s. 308; Bağdatlı, *Hediyye*, I/746; "Merdümî", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1986, VI/268; Ahmet Sevgi, *Merdümü-Tuhfetü'l-İslâm (Kırk Âyet ve Kırk Hadîs Tercümesi)*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1993, s. 13-16; Demir, *a.g.e.* s. 484-487; Alpaydın, *a.g.e.* s. 107-108

¹⁶⁸ Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, nr. 110

¹⁶⁹ Ahmed Ahdi b. Şemsî-i Bağdâdî, *Gülşen-i Şu'ârâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Galata Mevlevihanesi, nr. 223, vr. 230-231; Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, I/193, 755; Bağdatlı, *Hediyye*, I/744; a.mlf, *İzâh*, I/83; Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001, II/694; Kehhâle, *a.g.e.* VII/204; Zirikli, *el-A'lâm*, V/11; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin, Hayat, Felsefesi, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1985, s. 23-24; Emrah Dokuzlu, "Alâî b. Muhibbî eş-Şirâzî'nin 'Düstûru'l-Vüzera' İsmli Siyasetnâmesinin Metin ve Tahlili", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, s. 19-24; Alpaydın, *a.g.e.* s. 108-110

¹⁷⁰ Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 3829

¹⁷¹ Alpaydın, *a.g.e.* s. 110-111

¹⁷² Süleymaniye Kütüphanesi, Atif Efendi Eki, nr. 253; Matbaa-i 'Âmir, İstanbul 1311/1893

¹⁷³ Kınalızade, *a.g.e.* vr. 155b-156a; Atâî, *a.g.e.* s. 730-731; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II/127-128; Resmî Ahmed Efendi, *Sefinetü'r-Ruesâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri Tarih, nr. 720, vr. 16b-18a; Bur-

96. *Nehru'd-Dekâ'ik* (1037/1627),¹⁷⁴ Ebussuûdzâde Şah Muhammed b. Ahmed el-Manastırî (v. 1052/1642)¹⁷⁵

97. *Câmi'ü'l-Âyât*,¹⁷⁶ İsmâil Rusûhî b. Ahmed el-Ankaravî (v. 1041/1631)

98. *Bâğ-ı Behişt* (1047/1638),¹⁷⁷ Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas (v. 1068/1657)¹⁷⁸

99. *Risâletün fi Beyâni Milleti İbrâhim*,¹⁷⁹ Şeyhülislâm Minkârîzâde Yahya Efendi (v. 1088/1678)¹⁸⁰

100. *Tefsîr-i Âyet-i İnnâ 'Arazne'l-Emânete ilâ Ehlihâ*,¹⁸¹ Mehmed b. Ali el-Malâtî Niyâzi-i Mısırî (v. 1105/1694)

101. *Tefsîr-i Âyet-i ve İz Kâle Rabbuke li'l-Melâ'iketi İnnî Câ'ilün fi'l-Ardı Halîfe*,¹⁸² Mehmed b. Ali el-Malâtî Niyâzi-i Mısırî (v. 1105/1694)

102. *Tefsîr-i Âyet-i İnnallâhe Ye'muruküm en Tü'eddü'l-Emânâti ilâ Ehlihâ*,¹⁸³ Mehmed b. Ali el-Malâtî Niyâzi-i Mısırî (v. 1105/1694)

103. *Tefsîr-i Âmenerrasûlü* (1125/1713),¹⁸⁴ İsmail Hakkı Bursevî (v. 1137/1725)

104. *Terceme-i Âhir-i Süre-i Bakara* (1145/1732),¹⁸⁵ Bandırmalı Yusuf Nizâmeddin Efendi (v. 1165/1752)¹⁸⁶

salı, *Osmanlı Müellifleri*, II, 78-79; Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, IV/153; Bağdatlı, *Hediyye*, II/276; a.mlf, *İzâh*, II/537; Kehhâle, *a.g.e.*, XI/213; Abay, "a.g.e", s. 154-155; Ahmet Sevgi, "Okçuzade'nin Manzum Kırk Âyet Tercümesi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 1994, I/145-155; Kaya, "a.g.e", s. 181-183; Alim Yıldız, "Okçuzâde Mehmed Şâhî ve Manzum Kırk Hadis Tercümesi: Ahsenü'l-Hadis", *DÜİFD*, İzmir 2003, VII/91-124; Christine Woodhead, "Okçuzade Mehmed Şâhî", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII/335-336; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 111-112

¹⁷⁴ Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, nr. 1099

¹⁷⁵ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II/1815; Bağdatlı, *Hediyye*, II/281; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/336; Bilmen, *a.g.e.*, II/695; Abay, "a.g.e", 145; a.mlf, "a.g.m", s. 284; Bırışık, "Kâşifî'nin Mevâhib-i Aliyyesi", 59-60; İshak Doğan, *Osmanlı Müfessirleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 211-212; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 112-113

¹⁷⁶ Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, nr. 1159

¹⁷⁷ Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 6266

¹⁷⁸ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/146-147; Vassâf, *a.g.e.*, nr. 2307, vr. 238; Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1970, s. 475-477; Bünyamin Taş, "Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas Bâğ-ı Behişt (İnceleme-Tenkitli Metin)", Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Edirne 2014, s. 23-66; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 114-115

¹⁷⁹ Süleymaniye Kütüphanesi, M. Arif-M. Murad, nr. 23

¹⁸⁰ Şeyhî, *a.g.e.*, I/439-441; Ayvansarâyî, *Hadîka*, II/214-215; Müstakimzâde, *Devha*, s. 70-71; Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, IV/637; Bağdatlı, *Hediyye*, II/533; Kehhâle, *a.g.e.*, XIII/216; Bilmen, *a.g.e.*, s. 700; Nüveyhid, *a.g.e.*, II/733; Zirikli, *A'lâm*, VIII/161; Abay, "a.g.e", s. 189-190; Mehmet İspirli, "Minkârîzâde Yahya Efendi", *DİA*, İstanbul 2005, XXX/114-115; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 115-116

¹⁸¹ Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, nr. 261m/9

¹⁸² Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, nr. 261m/12

¹⁸³ Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, nr. 261m/14

¹⁸⁴ Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, nr. 414/6

¹⁸⁵ Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2537/1

¹⁸⁶ Bandırmalızâde Ahmed Münib, *Mir'âtü't-Turuk*, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul 1306, s. 46-47; Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, IV/664; Fındıklılı İsmet, *a.g.e.*, s. 484-486; Vassaf, *a.g.e.*, nr. 2307, vr. 66 vd; Mehmet Baha Tanman - Hasan Kamil Yılmaz, "Bandırmalızâde Tekkesi", *DİA*, İstanbul 1992, V/54-55; Hasan Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdâyi ve Celvetiyye Tarikatı*, Erkam Yayınları, İstanbul 1982, s. 151; Abdullah Aydın, "Osmanlı Hadis Âlimlerinden Bandırmalı Küçük Hâmid Efendinin (1111-1172/1699-1758 veya 1759) Hayatı ve Eserleri", *SAÜİFD*, Sakarya 2003, VIII/4-5; Selami Şimşek, "Bandırmalı Şeyh Yusuf Nizâmeddin Efendi (ö. 1165/1752) ve Mersiyye-i Şâh-ı Şehid-i Kerbelâsı",

105. *Nasriyye* (1157/1744),¹⁸⁷ Ebûishakzâde Şeyhülislâm Esad Efendi (1166/1753)
106. *Tefsîr-i Âyetü'l-Kürsî* (1164/1750),¹⁸⁸ Ebûishakzâde Şeyhülislâm Esad Efendi (1166/1753)
107. *Tefsîr-i Âyet-i İstivâ* (1187/1774),¹⁸⁹ Kırımlı Şeyh Mahmud Efendi (v. 1187/1774'ten sonra)¹⁹⁰
108. *Tefsîr-i Âyet-i İnnâ 'Arazne'l-Emânete ilâ Ehlihâ*,¹⁹¹ Abdullah b. Abdülaziz es-Salâhî el-Uşşâkî (v. 1197/1783)¹⁹²
109. *Besmele-i Şerife Esrâr-ı Latîfe* (1197/1783),¹⁹³ Bandırmalızâde Mustafa Haşım Baba (v. 1197/1783)¹⁹⁴
110. *Tefsîr-i Âyet-i Züyyine Lillezîne Keferû* (1261/1845),¹⁹⁵ Sahhaflar Şeyhizâde Esad Efendi (v. 1264/1848)¹⁹⁶
111. *Nasrun 'Azîz* (1261/1845),¹⁹⁷ Sahhaflar Şeyhizâde Esad Efendi (v. 1264/1848)

Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum 2006, XII-XXX/67-71; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 136-137

¹⁸⁷ Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 92

¹⁸⁸ Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, nr. 56

¹⁸⁹ Süleymaniye Kütüphanesi, Galata Mevlevihanesi, nr. 56/3; Yahya Efendi Matbaası, İstanbul 1288/1872

¹⁹⁰ Bursalı, *Kırım Müellifleri*, s. 6; a.mlf, *Osmanlı Müellifleri*, I/87; Vassaf, *a.g.e.*, nr. 2307, vr. 184; "Hâmid-i Binevâ", *TDEA*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1976, IV/86; Aydın Oy, "Yüzyıllar Boyunca Tekirdağlı Şairler ve Yazarlar", Tekirdağ Valiliği Yayınları, Tekirdağ 1995, s. 146-147; Selâmi Şimşek, "Anadolu ile Balkanlar Arasında Geçit Bölgesi Tekirdağ'da Tasavvuf ve Tarikatlar", *Süleyman Uludağ Kitabı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008, s. 385; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 139-140

¹⁹¹ Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 3211

¹⁹² Harîrizâde, *a.g.e.*, nr. 431, vr. 225-234; Bursalı, *On İki Zat*, s. 43-47; a.mlf, *Osmanlı Müellifleri*, s. 104-107; Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, III/387; Abdullah Salâhî Uşşâkî, *Risâle-i Kudsiyye Tercümesi*, İstanbul 1323, s. 92-95; Vassaf, *a.g.e.*, nr. 2308, vr. 257-265; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhîri*, Vilâyet Matbaası, Karesi 1342, s. 70-78; Mehmet Akkuş, "Abdullâh Salâhaddin-i Uşşâkî (Salâhî)'nin Hayatı ve Eserleri" Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1985, s. 11 vd; Hafize Keleş, "Selâhaddin-i Uşşâkî ve Türkçe Tasavvufî Şiir Şerhleri" Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s. 17-31, Semih Ceyhan, "Salâhî Efendi", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI/17-19; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 140-141

¹⁹³ Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, nr. 784

¹⁹⁴ Harîrizâde, *a.g.e.*, I/244a-b; Ahmed Münib Efendi, *a.g.e.*, s. 45-46; Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, IV/624; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/189-191; Vassaf, *a.g.e.*, nr. 2307, vr. 65-68; Yılmaz, *Celvetiyye Tarikatı*, s. 242-243; a.mlf. "Haşım Baba", *DİA*, İstanbul 1997, XVI/406-407; Mehmet Kayacan, "Haşım Baba ve Divanı (İnceleme-Metin)", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2002, s. 9-18; Mehmet Ünal, "Bandırmalızâde Mustafa Haşım Efendi'nin Vâridât-ı Mensûre'sinin Tenkitli Metni", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2012, s. 4-7; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 141-142

¹⁹⁵ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 10137/3

¹⁹⁶ Fâtîne Davud Efendi, *Tezkire-i Hâtîmetü'l-Eşâr*, İstihkam Alayları Litoğrafya Destgâhı, İstanbul 1855, s. 13; Ahmed Rifat Efendi, *Devhatü'n-Nükabâ*, Karahisarî Esad Efendi Litoğrafya Destgâhı, İstanbul 1283, s. 57-59; Cemaleddin, *Âyine-i Zurefâ-Osmanlı Tarih ve Müverihleri*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1314, s. 79-90; Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, I/339-340; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, III/25-26; İnal, *Son Şairler*, s. 321-325; Ergun, *a.g.e.*, 1335-1339; Ziya Yılmaz, *Vak'üvis Esad Efendi (Sahhaflar Şeyhizâde Seyyid Mehmed)*, Hayatı ve Eserleri, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1984, s. 1-65; a.mlf, "Sahhaflar Şeyhizâde Esad Efendi", *DİA*, İstanbul 1995, XI/341-345; Abay, "a.g.e.", s. 175; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 193-194

¹⁹⁷ Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 3625/2

112. *Miftâhu'l-Kur'ân ve Sırru Furkân*,¹⁹⁸ Mehmed Kudretullah Dede (v. 1288/1871)¹⁹⁹
113. *Mişkâtü'l-Hayât fî Tefsîri'l-Âyât* (1289/1873),²⁰⁰ Necefali b. Hasana-li et-Tebrizî (v. 1309/1890'den sonra)²⁰¹
114. *Risâle-i Te'âvvüz ve Risâletü'l-Besmele Tercemeleri* (1290/1874),²⁰² Mustafa Cem'î (v. 1290/1874'den sonra)²⁰³
115. *Hall-i Mes'ele-i Tûfân* (1303/1886),²⁰⁴ Ahmed Rüşdî Paşa (v. 1315/1897)
116. *Necâ'ib-i Kur'âniyye* (1320/1902),²⁰⁵ Bereketzâde İsmail Hakkı Efendi (1336/1918)
117. *Kur'ân-ı Kerim ve Kânûn-i Esâsî* (1326/1910),²⁰⁶ Gulcalı Abdülaziz Efendi²⁰⁷
118. *Mu'cizât-ı Kur'âniyye* (1328/1910),²⁰⁸ Kastamonulu Ahmed Mâhir Efendi (v. 1341/1922)
119. *Âsâr-ı Nûr* (1326/1908),²⁰⁹ Mehmed Şükrü Efendi (v. 1329/1911'den sonra)²¹⁰
120. *Tefsîr-i Âyet-i İnnallâhe Ye'muru bi'l-Adli ve'l-İhsân*,²¹¹ Vildan Fâik Efendi (v. 1343/1925)²¹²

¹⁹⁸ Süleymaniye Kütüphanesi, Arslan Kaynaradağ, nr. 93/2

¹⁹⁹ Ali Nutki Dede-Abdülbâki Nâsır Dede, *Defter-i Dervîşân*, (Haz. Bayram Ali Kaya - Sezai Küçük), Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2001, s. 61, 73, 81, 137, 339, 387; Sahih Ahmed Dede, *Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevleviyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Başlıklar, nr. 1462, vr. 84a-b; Şerîfzâde Mehmed Fâzil, *Şerhu'l-Evrâd el-Müsemmâ bi-Hakâik-i Ezkâr-ı Mevlâna*, Bosnevî el-Hac Muharrem Efendi Destgâhı, İstanbul 1283, s. 444-446; Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, IV/54; Sezai Küçük, "XIX. Asırda Mevlevîlik ve Mevlevîler", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 80-86; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 195-196

²⁰⁰ Byy, İstanbul 1289/1873

²⁰¹ Aga Buzurg Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ Tasnifiş-Şîa*, Dârul-Edvâ, Beyrut 1304, IX/315; Hân Melik Sâsânî, *Yâdbûdhâ-yı Sefâret-i İstanbul*, Tahrân 1345, s. 205-207; Arif Nevşâhî, "Ahter", *Dâiratü'l-Mearif-i Büzürg-i İslâmî*, Tahran 1372, V/145; Hatice Kılıç, "İrân'ın Modernleşme Sürecinde Osmanlı Devleti'nin Rolü (1848-1923)", Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 105-106; Semaha Eser, "İrânlı Seyyahların Eserlerinde İstanbul ve Han Melik-i Sâsânî'nin İstanbul Sefâreti Hatıraları Adlı Eseri" İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 129-131; Aygün Attar - Sebahattin Şimşir, *Tarihten Günümüze Türkiyede Yaşayan Azerbaycan Türkleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2013, s. 87-88; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 196-197

²⁰² Şeyh Yahya Efendi Matbaası, İstanbul 1290/1874

²⁰³ Alpaydın, *a.g.e.*, s. 197-198

²⁰⁴ Matbaa-i Ebuzziyâ, İstanbul 1303/1886

²⁰⁵ Tevsî'i Tibâ'at Matbaası, İstanbul 1331/1912

²⁰⁶ Byy, İstanbul 1326/1910

²⁰⁷ Alpaydın, *a.g.e.*, s. 200-201

²⁰⁸ Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, İstanbul 1328/1910. Eserin ikinci cildi basılmamıştır. İkinci cildin müellif nüshası Sadık Erdağ'ın şahsi kütüphanesindedir.

²⁰⁹ Matbaa-i Osmâniyye, İstanbul 1329/1911

²¹⁰ Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, II/405; Albayrak, *a.g.e.*, IV-V/114-115; Alpaydın, *a.g.e.*, s. 202-203

²¹¹ Süleymaniye Kütüphanesi, Hüdai Efendi, nr. 122

²¹² *İlmiyye Sahnamesi*, s. 168, 174-175; Mardin, *a.g.e.*, II-III/140-141, 828-829; Semiha Omay, *Huzur Dersleri İle İlgili Konuşmalar*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1965, s. 28-63; Albayrak, *a.g.e.*, IV-V/493-494; Mustafa Özel, "Debreli Vildan Fâik ve el-Multekat fi Süli't-Tefsir", *İslâmiyat*, Ankara

121. *el-Mevâ'izü'l-Hisân fî mâ Kurrire Beyne Yedeyi's-Sultân* (1330/1913),²¹³
Vildan Fâik Efendi (v. 1343/1925)
122. *Îkâz* (1334/1915),²¹⁴ Mehmed Necib Efendi (v. 1348/1929)²¹⁵
123. *Serâ'iru'l-Kur'ân fî Tekvîni ve İfnâ'i ve İ'âdeti'l-Ekvân* (1336/1917),²¹⁶
Gazi Ahmed Muhtar Paşa (v. 1337/1919)²¹⁷
124. *Rûh-i Kur'ândan Bir Sahîfe-i Nûr* (1343/1924),²¹⁸ Midhat Bahârî (v. 1971)²¹⁹
125. *Nesâyih-i Kur'âniyye* (1347/1928),²²⁰ Ömer Nasuhî Efendi (v. 1971)²²¹

SONUÇ

Osmanlılar, İslâm'ın ilk yıllarında Hazreti Peygamber öncülüğünde te-
sekkül etmeye başlayan ve takip eden asırlarda neş ü nemâ bulan İslâm

1999, II-4/223; a.mlf. "Portreler I", s. 67-69; Murat Sula, "Debreli Vildan Faik ve Teshilu'n-Nahv", *DEÜİFD*, İzmir 2009, XXIX/125-134; Yeliz Çiçek, "Vildân Fâik'in Teshilu's-Sarf Adlı Eserinin Arapça Dilbilgisi Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi", Gazi Üniversitesi Eğitim, Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009, s. 11-13; Kaya, "Tefsir Faaliyetleri", s. 324-325; Arzu Güldöşüren, "Bilinmeyen Bir Medrese İslahatı Metni: Vildan Faik Efendi ve İslah Risalesi", *Divan*, İstanbul 2011, XVI-31/202 vd; a.mlf, "Vildan Fâik Efendi", *DİA*, İstanbul 2013, XLIII/108-109; Alpaydın, a.g.e, s. 203-204

²¹³ Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 65; Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsi, İstanbul 1330/1913

²¹⁴ Kanaat Matbaası, İstanbul 1334/1915

²¹⁵ *Meşihat-ı İslâmiye Sicill-i Ahval Arşivi*, Dosya No: 3615; *İlmiye Salnamesi*, s. 122; Mardin, a.g.e, II-III/178-179; Albayrak, a.g.e, IV-V/13-14; Özel, "Portreler I", s. 79-80; Zekeriyâ Akman, "Dâru'l-Hikmeti'l-İslâmiye Kurumu (1918-1922)", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 173-174. Müellifin şu eserlerini tespit edebildik: *Esbâb-ı Saadet*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1327; *Kitabü'l-Hacc*, Matbaa-i Ahmed Kamil, İstanbul 1329; *İrşad*, Matbaa-i Ahmed Kamil, İstanbul 1329; *Kenzü'l-Ferâid fî Mesâil-i Akâid*, Kanaat Matbaası, İstanbul 1335. Mehmed Necib Efendi'nin Beyânülhak dergisinde bazı yazıları yayınlanmıştır. Bkz. *Beyânülhak*, I/3, s. 7-8; II/53, s. 1104-1105; Alpaydın, a.g.e, s. 205-206

²¹⁶ Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul 1336/1917

²¹⁷ Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *Sergüzeşt-i Hayatımın Cildi Sânisî: 1294 Anadolu- Rus Muharebesi*, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul 1328, s. 391-395; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, Maarif Vekâleti, Ankara 1952, s. 1805-1868; Cavid Baysun, "Muhtar Paşa", *İA*, MEB, İstanbul 1979, VIII/516-531; Rifat Uçarol, *Bir Osmanlı Paşası ve Dönemi: Gazi Ahmet Muhtar Paşa*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1976; a.mlf, "Gazi Ahmed Muhtar Paşa", *DİA*, İstanbul 1996, XIII/445-448; Mehmet Okuyan, "Gâzi Ahmet Muhtar Paşa ve Tefsiri", *Kur'ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, İstanbul 1999, II/177-183; Abay, "a.g.e", s. 184; Süleyman Şahin, "Ahmet Muhtar Paşa'nın Serâiru'l-Kur'ân Adlı Eserinin Bilimsel Tefsir Metodu Bağlamında Tahlili", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2011, s. 5-9; Alpaydın, a.g.e, s. 206-207

²¹⁸ Marifet Matbaası, İstanbul 1343/1924

²¹⁹ İnal, *Son Şairler*, s. 170-171; Müjgan Cunbur, "Beytur Ahmet Mithat Bahârî", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Ankara 2002, II, 260-261; Nuri Şimşekler, "Midhat Bahari ve Feridun Nafiz Uzlu'ka Gönderdiği Mektuplar", *X. Milli Mevlânâ Kongresi*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 2003, s. 127-132; a.mlf, *Pir aşkına Mevlevî Şeyhi Midhat Bahari'nin Mektupları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 15-46; Emin Işık, "Midhat Bahari", *DİA*, İstanbul 2005, XXX/6-7; Alpaydın, a.g.e, s. 208-209

²²⁰ Byy, İstanbul 1347/1928

²²¹ Bilmen, a.g.e, II/797-798; Albayrak, a.g.e, V/379-380; Ahmet Selim Bilmen, *Ömer Nasuhi Bilmen: Hayatı-Eserleri-Anıtları*, İstanbul 1975, s.13-59; Diyanet İşleri Başkanlığı Biyografik Teşkilat Albümü: 1924-1989, DİB Yayınları, Ankara 1989, s. 20; Rahmi Yaran, "Ömer Nasuhi Bilmen", *DİA*, İstanbul 1992, VI/162-163; Hasan Rami Kara, "Ömer Nasuhi Bilmen'in Ahkâm Ayetleriyle İlgili Görüşleri", Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana 2009, s. 2-6; Ahmet Yazıcı, "Klasik-Modern Yorum Açısından Bilmen ve Ateş Tefsirlerinin Mukayesesi", Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Samsun 2011, 44-53; Alpaydın, a.g.e, s. 209-210

medeniyetinin gelişimine birçok açıdan önemli katkılar sunmuş bir millet olarak tarih sahnesindeki yerlerini almışlardır. Osmanlı ulemâsının özellikle de ilmî sahada gösterdiği gayretler takdire şâyandır. Osmanlı âlimleri İslam medeniyetinin muhassılası olarak tevârüs ettikleri birikimi iyi bir biçimde sentezlemişler ve bu sahaya yeni bir soluk getirmişlerdir. Ayrıca külliyyâtın, mihenk taşı mesâbesinde olan eserleri üzerine kaleme aldıkları şerh, haşiye ve talika türü çalışmalarla mevcut hazîneyi daha da zengin hâle getirmişlerdir.

İslâm medeniyetinin beslendiği en temel kaynak şüphesiz Kur'ân-ı Kerim'dir. İslâm âlimleri nüzûlünden itibaren Kur'ân'ın anlaşılması için yoğun çabalar sarfetmişlerdir. Bu çabaların sistematize edilmesiyle oluşan tefsir ilmine birçok Osmanlı müfessiri de kaleme aldıkları tefsirlerle destek vermişlerdir. Bu tefsirler büyük oranda Arap dili ile kaleme alınırken hatırı sayılır bir kısmı da Türk dili üzere telif edilmiştir.

Makâlemizde toplamda yüz yirmi beş Türkçe tefsir eserine dair künye bilgisi sunulmuştur. Bu tefsirlerden yirmi tanesi *müstakil tefsirler*, yetmiş tanesi *sûre tefsirleri*, otuz beş tanesi ise *ayet tefsirleri* başlığı altında kategorize edilmiştir. Osmanlı dönemine ait ilk Türkçe tefsir eserlerinin görülme-ye başlandığı XVI. asırdan, Tanzimat öncesi döneme kadarki tarihi süreçte söz konusu tefsir eserlerinin dağılımı -yüzyıl periyodunda- birbirine yakınlık arz etmektedir. Fakat XIX. yüzyıl ve özellikler Tanzimat ve sonrasında Türkçe tefsirlerin sayısında gözle görülür bir artış olmuştur.

XVIII. yüzyılın sonlarında vuku bulan Fransız İhtilaliyle Avrupa yeni bir siyasi, kültürel ve ekonomik döneme girmiştir. İhtilalle birlikte yükselen milliyetçilik akımı çok uluslu devletleri parçalanma sürecine götürmüştür. XVIII. yüzyılın sonunda gerçekleşen bu konjonktür, jeopolitik olarak bir yönüyle Avrupalı olan Osmanlı'yı da etkilemiştir. Avrupa'yı sarsan bu fikrî akımlar Osmanlı coğrafyasında da taraftar bulmaya başlamıştır. Dönemin hükümdarları bir süredir eski ihtişamından uzak olan devleti ayakta tutabilmek adına bir takım islahât ve düzenlemeler ortaya koyma yoluna gitmişlerdir.

II. Mahmud dönemi ve takip eden yıllarda Tanzimat Fermânının ilanı-yla başlayan süreç Osmanlı'nın yapısal reformlarının hızlandığı dönemdir. Bu dönemde siyaset, ekonomi, askeriye, hukuk ve eğitim gibi birçok sahada düzenlemeler yapılmış ve devlet batıdan esen sert rüzgarlara karşı korunmaya çalışılmıştır. Fakat tarih, bu çabaların hazin sonu değiştirmedigini belki de hızlandırdığını göstermektedir. Osmanlı hâkimiyetinde yaşa-

yan Türk olmayan unsurlar bağımsızlık davasına şurû etmişler, dönemin aydınları nezdinde ise ümmetçilik yerine milliyetçilik ve Türkçülük dillendirilir olmuştur. Devlet, eğitim sahasında yaptığı ıslahatlarla ve ihdâs ettiği yeni eğitim kurumlarıyla batılı tarzda eğitim vermeyi hedeflemiştir. Medreseler varlığını devam ettirmekle beraber eski etkinliğini kademe kademe yitirmeye başlamıştır. Devlet açtığı bu kurumlarda verdiği eğitimi de Türkçe üzerinden vermeyi esas kabul etmiş ve Encümen-i Dâniş, Cemiyet-i İlmiye-i Osmâniye, Telif ve Tercüme Cemiyeti ve Dâireyi İlmiye gibi kurumlarla bunu sağlamayı hedeflemiştir.

Tanzimat dönemi Türkçe tefsir eserlerinde bahsettiğimiz artış buraya kadar zikrettiğimiz siyasi durumdan bağımsız görmek mümkün değildir. Bununla beraber, matbaanın Osmanlı coğrafyasında yaygınlaşması, halkın çeşitli sahalara ait telif ve tercüme edilmiş Türkçe eserlerle daha yoğun karşılaşması, arz talep ilişkisi bağlamında İslâmî eserlerde yapılan neşriyâta da etki etmiştir. Dolayısıyla, tefsir sahasında Türk dili üzerinden eser vermenin Tanzimat ve sonrasında eskiye nazaran evleviyet kazandığı bir vâkıa hâlini almıştır.

Tespit ettiğimiz Türkçe tefsirlerin kaynakları da aslında Osmanlı döneminde kaleme alınmış Arapça tefsirlerden çok farklı değildir. Taberî'nin (v. 310/923) *Câmiu'l-Beyân*'i, Ebu'l-Leys Semerkandî'nin (v. 373/983) *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Kerîm*'i, Kuşeyrî'nin (v. 465/1072) *Letâifü'l-İşârât*'i, Begavî'nin (v. 516/1122) *Meâlimü't-Tenzîl*'i, Ömer b. Muhammed en-Nesefî'nin (v. 537/1142) *et-Teysîr fi't-Tefsîr*'i, Zemahşerî'nin (v. 538/1144) *Keşşâfı*, Fahreddin er-Râzî'nin (v. 606/1210) *Mefâtihu'l-Gayb*'i, Necmüddin Dâye'nin (v. 654/1256) *Bahru'l-Hâkâyık*'i, Kurtûbî'nin (v. 671/1273) *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*'i, Kâdî Beydâvî'nin (v. 685/1286) *Envâru't-Tenzîl*'i, Ebu'l-Berakât en-Nesefî'nin (v. 710/1310) *Medârikü't-Tenzîl*'i, Nisâbü'rî'nin (v. 730/1329) *Garâibü'l-Kur'ân*'i, Kâşânî'nin (v. 736/1335) *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'i, Hâzin el-Bağdâdî'nin (v. 741/1341) *Lübâbü't-Te'vil*'i, Ebû Hayyân'ın (v. 745/1344) *Bahru'l-Muhî't*'i, Ezdî'nin (v. 773/1371) *Tibyan*'ı, Suyûtî'nin (v. 911/1505) *Dürrü'l-Mensûr*'u, Kâşifî'nin (v. 910/1505) *el-Mevâhibü'l-Aliyye*'si, İsmâüddin İsferyânî'nin (ö. 945/1538) *Hâşiyetün alâ Tefsîri'l-Beydâvî*'si, Sadî Çelebi'nin (v. 945/1539) *el-Fevâidü'l-Behiyye*'si, Şeyhzâde'nin (ö. 950/1543) *Hâşiyetün alâ Tefsîri'l-Beydâvî*'si, Ebussuûd Efendî'nin (v. 982/1574) *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*'i, Şihâbüddîn Ahmed el-Hafâcî'nin (v. 1069/1659) *İnâyetü'l-Kâdî ve Kifâyetü'r-Râdî*'si, İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö. 1137/1725) *Ruhu'l-Beyân*'ı ve Âlûsî'nin (ö.

1270/1854) *Rûhu'l-Meânî'si* gibi tefsirler en fazla kullanılan kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Osmanlı dönemi Türkçe tefsirlerinde yer alan işârî yorumlarda yukarıda zikrettiğimiz mutasavvıf müfessirlerin dışında Sülemî (v. 412/1021), Gazzâlî (v. 505/1111), Sühreverdî (v. 632/1234), İbn-i Arabî (v. 638/1240), Mevlânâ (v. 672/1273), Sadreddin Konevî (v. 673/1274) gibi mutasavvifenin görüşlerinin kaynak olarak alındığı görülmektedir.

Kaynakların skalasından anlaşıldığı üzere Türkçe tefsir kaleme alan her müfessir meşrebine ve metoduna muvafık düşen Arapça ve Farsça eserlerden istifade etmiştir. Çalışmamızda bahsettiğimiz müfessirler mezkûr kaynaklara yaptıkları müracaatlarla ve ilmî birikimleri doğrultusunda ortaya koydukları dirâyetleriyle Türkçe tefsirler kaleme almışlardır. Bu tefsirlerin bir kısmı Osmanlı coğrafyasında üne kavuşmuş, birçok umûmî ve şahsî kütüphanede kendine yer bulabilmiştir. Halk, Kur'ân'la olan irtibatını câmilerde ve tekkelerde cârî olan sohbetlere katılmak sûretiyle kurduğu gibi, gerektiği zaman da bu Türkçe tefsirlere bizzat başvurarak mezkûr ihtiyacını giderme yoluna gitmiştir.

KAYNAKÇA

- Abay, Muhammed, “*Osmanlı Dönemi Müfessirleri*”, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1992
- _____, “Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsir ile İlgili Eserler Bibliyografyası”, *Divan*, 1999/1, s. 249-303
- Abdülkadiroğlu, Abdülkerim, “Ballıklızâde Ahmed Mahir Efendi”, *DİA*, İstanbul 1989, II/98
- _____, “Ahmed Mahir Efendi'nin İstanbul Hayatı, Verdiği İcâzetler ve Üç Eseri ile Elyazısı Hatıratı Üzerine Notlar”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Sempozyumu (19-21 Ekim 1988)*, Ankara 1989, s. 71-82
- Aga Buzurg Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ Tasnîfi's-Şî'a*, Dâru'l-Edvâ, Beyrut 1304
- Ahmed Ahdî b. Şemsî-i Bağdâdî, *Gülşen-i Şu'ârâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Galata Mevlevihanesi, nr. 223
- Ahmed İhsan ve Şürekâsı, *Muallim Nâcî*, Alem Matbaası, İstanbul 1311
- Ahmed Rifat Efendi, *Devhatü'n-Nükabâ*, Karahisarî Esad Efendi Litoğrafya Destgâhı, İstanbul 1283
- Akın, Ömer Faruk, “Âlî Mustafa Efendi” *DİA*, İstanbul 1989 II/416-421
- Akman, Zekeriya, “*Dâru'l-Hikmeti'l-İslâmiye Kurumu (1918-1922)*”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2006

- Aksoy, Hasan, “Şemseddin Sivâsi”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII/523-526
- Albayak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, Milli Gazete Yayınları, İstanbul 1981, I-V
- Alpaydın, Mehmet Akif, *Osmanlılarda Türkçe Tefsir Geleneği*, İFAV Yayınları, İstanbul 2016
- Ali Nutkî Dede - Nâsır Dede, *Defter-i Dervîşân*, (Haz. Bayram Ali Kaya - Sezai Küçük), Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2001
- Alptekin, Turan, “Ahmed Hüsameddin”, *DİA*, İstanbul 1989, II/90-92
- _____, *Seyyid Ahmed Hüsameddin Eserleri ve Nakşibendi Öğretinin Kökleri*, Demos Yayınları, İstanbul 2007
- Armağan, Emine, “Ahmet Cevdet Paşa ve Tercüme-i Şerife”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015
- Arpa, Recep, “Ayıntâbî Mehmed Efendi’nin Tibyân Tefsiri ve Osmanlı Toplumunda Yorum Değeri”, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2005
- Aşkar, Mustafa, “Mehmed Niyazi-i Mısri el-Malati Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı” Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1997
- _____, “Niyâzi-i Mısri”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII/166-169
- Atâî, Nev’îzade Atâullah, *Hadâ’iku’l-Hakâ’ik fî Tekmileti’ş-Şakâ’ik*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989
- Ateş, Süleyman, “Ahmet Hamdi Akseki’nin ‘Namaz Sürelerinin Türkçe Tercüme ve Tefsiri’ Adlı Eseri”, *Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu*, TDV Yayınları, Ankara 2004
- Ateşyürek, Remzi, “Mehmed Vehbi Efendi’nin Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1994
- _____, “Mehmed Vehbi Efendi”, *DİA*, İstanbul 2003, XXVIII/540-541
- Atlansoy, Kadir, *Bursa Şairleri*, Asa Kitabevi, Bursa 1998
- Atsız, Nihal, *Âli Bibliyografyası*, İstanbul 1968
- Attar, Aygün - Şimşir, Sebahatin, *Tarihten Günümüze Türkiye’de Yaşayan Azerbaycan Türkleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2013
- Ay, Nazif, “Manastırlı İsmail Hakkı’nın İslâm Düşüncesindeki Yeri”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995
- Aydar, Hidâyet, “Türklerde Kur’an Çalışmaları”, *İÜİFD*, İstanbul 1999, I/159-235
- Aydınlı, Abdullah, “Osmanlı Hadis Âlimlerinden Bandırmalı Küçük Hâmid Efen-

- dinin (1111-1172/1699-1758 veya 1759) Hayatı ve Eserleri”, SAÜİFD, Sakarya 2003, VIII/1-11
- Aytekin, Mehmet Ali, “Nuh b. Mustafa’nın el-Kelimâtü’ş-Şerife fî Tenzihî Ebî Hanîfe Adlı Eserinin Edisyon Kritiği”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü’l-Ârifin Esmâu’l-Mü’ellifin ve Âsâru’l-Musannifin*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1951
- _____, *İzâhu’l-Meknûn fi’z-Zeyl ‘alâ Keşfi’z-Zunûn*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972
- Bandırmalızâde Ahmed Münib, *Mir’âtü’t-Turuk*, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul 1306
- Baybara, Neriman, “Kureyşî-zâde Mehmed Fevzi Efendi, Hayatı ve Eserleri”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007
- Baysun, Cavid, “Muhtar Paşa”, İA, MEB, İstanbul 1979, VIII/516-531
- Beliğ İsmail Efendi, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, Hüdâvendigâr Matbaası, Bursa 1302
- Bereketzâde İsmail Hakkı, *Yâd-ı Mâzi*, Tevsî’i Tıbâat Matbaası, İstanbul 1232
- Bırışık, Abdülhamit, “Osmanlıca Tefsîr Tercümelere ve Hüseyin Vâiz-i Kâşifî’nin Mevâhib-i Aliyye’si”, *İslâmi Araştırmalar*, XVII/1, Ankara 2004, s. 53-68
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsîr Tarihi Tabakâtü’l-Müfessirîn*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1973
- Bolay, Süleyman Hayri, “Ahmed Hamdi Akseki”, *DİA*, İstanbul 1989, II/293-295
- Bursalı Mehmed Tahir, *Kibâr-ı Meşâyih ve Ulemâdan On İki Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, Kütübhanê-i Hilmi, İstanbul 1317
- _____, *Meşâyih-i Osmâniyyeden Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, Şirket-i Mürettibiye, İstanbul 1318
- _____, *Müverrihîn-i Osmâniyyeden Âlî ve Kâtib Çelebi’nin Terceme-i Hâlleri*, Selânik 1322
- _____, *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih Ulemâ, Şu’ara, Müverrihîn Ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, Keşişyan Matbaası, İzmir 1324
- _____, *Mevlânâ eş-Şeyh İsmâil Hakkı el-Celvetî Hazretleri*, Matbaa-i Bahriyye, İstanbul 1329
- _____, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaai Amire, İstanbul 1333
- _____, *Kırım Müellifleri*, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1335
- Cemaleddin, *Âyine-i Zurefâ-Osmanlı Târih ve Müverihleri*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1314

- Ceyhan, Semih, “İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi”, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa 2005
- Coşkun, Muhammed, “Bereketzâde İsmail Hakkı'nın Envâr-ı Kur'an Tefsiri ve Diğer Tefsir Yazıları”, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2008
- Cömert, Derya, “Şeyhülislâm Mûsâ Kâzım Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2006
- Cumbur, Müjgân, “Beytur Ahmet Mithat Bahârî”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Ankara 2002, II, 260-261
- Çavuşoğlu, Semiramis, “Kadıızâdeliler”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV/100-102
- Çelik, Ömer, “Muhammed Es'ad Erbilî (1847/1931)'nin Kur'an-ı Kerim Âyetlerini Yorumlama Yaklaşımı”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, İstanbul 2001, II/6, s. 177-210
- Çiçek, Yeliz, “Vildân Fâik'in Teshîlu's-Sarf Adlı Eserinin Arapça Dilbilgisi Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi”, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009
- Çiftoğlu, Arzu, “Muhammed B. Muhammed Altıparmak'ın Mensûr Yûsuf ve Zelihası (Transkripsiyonlu Metin - İnceleme - Sözlük)”, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2006
- Çolak, Murat - Düzenli, Mesut Bayram, “Hüseyin b. Ahmed Sirôzî'nin Hayatı ve Câmîu'l-Envâr alâ Tefsiri'l-İhlas Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme”, *Turkish Studies*, Ankara 2014, IX/407-436
- Demir, Ziya, *XII.-VI. y.y Arası Osmanlı Müfessirleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006
- Derin, Süleyman, “Abdurrahman Sami'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsir-i Fâtîha-i Şerife Risâlesi”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993
- Doğan, İshak, *Osmanlı Müfessirleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011
- Doğan, Muhammet Nur, “Ebûishakzâde Esad Efendi”, *DİA*, İstanbul 1995, XI/338-340
- Erbaş, Muammer, “Bir Osmanlı Müfessiri: Abdülmecid b. eş-Şeyh Nasûh b. İsrâîl (ö.973/1565) ve Eserleri”, *DEÜİFD*, İzmir 2006, XXIV/161-186
- Eren, Naci, *Yüce Veliler ve Anadolu Evliyaları*, Şelale Yayınları, İstanbul ts.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet, *Türk Şairleri*, byy. İstanbul 1945
- Erul, Bünyamin, “İlmiye Sınıfına Mensup Bazı İskilipli Alimler ve Eserleri”, *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler Sempozyumu 23-25 Mayıs 1997*, TDV Yayınları, Ankara 1998, s. 340-364

- Eser, Semaha, “*İranlı Seyyahların Eserlerinde İstanbul ve Han Melik-i Sâsânî'nin İstanbul Sefareti Hatıraları Adlı Eseri*” İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006
- Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1318,
- Fatîm Davud Efendi, *Tezkire-i Hâtîmetü'l-Eş'âr*, İstihkam Alayları Litoğrafya Destgahı, İstanbul 1855
- Fatma Aliye, *Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı*, Kanaat Matbaası, İstanbul 1332
- Fındıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü'ş-Şakayık fî Hakkı Ehli'l-Hakayık*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1984
- Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *Sergüzeşt-i Hayâtımın Cildi Sânisî: 1294 Anadolu- Rus Muharebesi*, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul 1328
- Gökbulut, Hasan, “Niksârî”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII/122-123
- Göktaş, Vahit, “*Muhammed Esâd-ı Erbilî'nin Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Felsefesi*”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlânâ Celâleddin, Hayat, Felsefesi, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1985
- Gözitok, Mehmet Akif, “*İsmail Hakkı Halvetî ve Tefsîr Günlüğü*”, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014
- Gözübüyük, İbrahim Nesimi, “Gözübüyükzade İbrahim Efendi”, *DİA*, İstanbul 1996, XIV/160-161
- Güldöşüren, Arzu, “Bilinmeyen Bir Medrese Islahatı Metni: Vildan Faik Efendi ve Islah Risâlesi”, *Divan*, İstanbul 2011, XVI-31/202
- _____, “Vildan Faik Efendi”, *DİA*, İstanbul 2013, XLIII/108-109
- Güleç, İsmail, “Hamdî ve Na'tları”, *Yedi İklim Edebiyat, Kültür, Sanat Aylık Dergi*, Mayıs 2006, s.183-187
- Gülşen, Ekrem, “19. Yüzyılda Bir Osmanlı Valisi: Giritli Sırrı Paşa ve Tefsir Anlayışı”, *SAÜİFD*, Sakarya 2010, XXII/161-188
- Güngör, Mevlüt, “İstanbul Darülfünûn İlahiyat Fakültesinin İlk Tefsir Hocası, Bergamalı Ahmed Cedvet Bey”, *Darülfunun İlahiyat Sempozyumu (18-19 Kasım 2009)*, İstanbul 2010, s. 365-384
- Gündoğdu, Cengiz, “Abdülmecid Sivâsî”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII/286-287
- Halaçoğlu, Yusuf - Aydın, Mehmet Akif, “Cevdet Paşa”, *DİA*, İstanbul 1993, VII/443-450
- Hân Melik Sâsânî, *Yâdbûdhâ-yı Sefâret-i İstanbul*, Tahrân 1345
- Haririzade M. Kemaleddin, *Tibyânu Ves'â'ilî'l-Hakâ'ik fî Beyâni Selâsi't-Tarâ'ik*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, nr 430-432

- Hayta, Ufuk - Birışık, Abdülhamit, “Hayatı ve Eserleriyle Abdülmecid B. Şeyh Nasûh Tosyevî ve Cevâhiru'l-Kur'ân ve Zevâhiru'l-Furkân Adlı Tefsir Risâlesinin İlmî Değeri”, *UÜİFD*, Bursa 2007, II/343-367
- _____, “*Abdülmecid b. Nasûh Tosyevî'nin (Ö. 1588) Hayatı, Eserleri ve el-Hüdâ ve'l-Felâh Adlı Tefsir Risâlesinin Tahkiki*” Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2008
- Hocazade Ahmed Hilmi, *Ziyâret-i Evliya*, Cihan Kütüphanesi Matbaası, İstanbul 1925
- Hodzha, Salim, “*Şeyhülislâm M. Esad Efendi'nin Tefsiru'l-Âyâtî'l-Musaddera Bi-Kelîmeti Rabbena Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*” Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012
- Hüseyin Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-Cevâmî'*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1281
- Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 2305-2309
- _____, *Kemalnâme-i Hazreti Hakkı*, Yazma Bağışlar, nr. 2324
- Işık, Emin, “Midhat Baharî”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX/6-7
- İbn Battûta, *Tuhfetü'n-Nüzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr*, Matbaatü't-Tekaddüm, Kahire 1323
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı, I-IV, İstanbul 1942
- _____, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, Maarif Vekâleti, Ankara 1952
- İsmail Hakkı, *Ondördüncü Asrın Türk Muharrirleri Üçüncü Defter Cevdet Paşa*, Alem Matbaası, İstanbul 1308
- _____, *Muallim Nâcî Efendi*, Nişan Berberyan Matbaası, İstanbul 1311
- İyibilgin, Orhan, “*Ayntâbî'nin Tercüme-i Tibyân Tefsirinin Muhteva ve Metod Bakımından Değerlendirilmesi*”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2008
- İsen, Mustafa, *Gelibolulu Mustafa Ali*, Şule Yayınları, Ankara 1988
- İşpirli, Mehmet, “Minkârîzâde Yahya Efendi”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX/114-115
- Kaçalin, Mustafa Sinan, “Gülbaba”, *DİA*, İstanbul 1996, XIV/227-228
- Kaplan, Orhan, “Son Dönem Osmanlı Müelliflerinden Roma Sefareti İmamı Haşim Veli'nin Mevlid Şerhi: Esrâr-ı Mevlid-i Nebî”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2012, IX/111-138
- Kara, Mustafa, “Abdullah Bosnevî”, *DİA*, İstanbul 1988, I/87
- Kara, İsmail, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1986, I-III
- _____, “Bizden Biri Olarak Ahmet Hamdi Akseki”, *Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu*, TDV Yayınları, Ankara 2004, s. 123-129

- Karaca, Hüseyin, “*Ahmed Mahir Efendi'nin el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem Adlı Eseri*”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006
- Karaismailoğlu, Adnan, “Altıparmak Mehmed Efendi”, *DİA*, İstanbul 1989, II/542
- Karaoğlu, Arslan, “*Konyalı Mehmed Vehbi Efendi'nin Ahkâm-ı Kur'aniyye ve Muhammed Ali Es-Sâbûnî'nin Revâiu'l-Beyan Adlı Eserinin Mukayesesi*” Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2011
- Kartal, Abdullah, “Bursa'da Bosnalı Bir Melâmî; Abdullah Bosnevî, Hayatı, Eserleri ve Bir Kasidesi” *UÜİFD*, Bursa 1994, VI/297-312
- _____, “*Abdullah Bosnevi ve Merâtib-i Vücûd ile İlgili Bir Risâlesi*” Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996
- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Funûn*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971
- _____, *Fezleke*, Ceride-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1287
- Kaya, Bayram Ali, “Veysi”, *DİA*, İstanbul 2013, XLIII/76-77
- Kaya, Murat, “*Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar (1839-1908) Matbu Türkçe Kuran-ı Kerim Tercüme ve Tefsirleri*”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001
- _____, “Tanzimat Sonrasındaki Tefsir Faaliyetleri”, *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Kur'an Tefsirine Hizmetleri -Tebliğler ve Müzakereler- Tartışmalı İlmî Toplantı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2012, s. 301-338
- _____, “XIX ve XX. Asırda Osmanlı'da Mutasavvıf Müfessirler”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, İstanbul 2012, XXIX/43-77
- Kayacan, Mehmet, “*Haşim Baba ve Divanı (İnceleme-Metin)*”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2002
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Müellifin*, Mektebetü'l-Müsenna - Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut ts. I-XV
- Keskioğlu, Osman, “Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895) Hayatı ve Eserleri”, *AÜİFD*, Ankara 1966, XIV/221-234
- Keşkek, Türkan, “*Ahmet Hamdi Akseki ve Fikhî Görüşleri*”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003
- Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 3869
- Kılıç, Hatice, “*İran'ın Modernleşme Sürecinde Osmanlı Devletinin Rolü (1848-1923)*”, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006
- Kılıç, Mustafa, “*Ebu'l-Hayr Abdulmecid b. Muharrem es-Sivâsi (971-1049/1563-*

- 1639)'nin *Fâtiha Tefsiri'nin Tahkiki*", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005
- Koca, Ferhat, "Musa Kazım Efendi", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI/221-222
- Koçkuzu, Abdülhalim, "Osmanlı'nın Son Döneminde Bir İlim ve Devlet Adamı: Giritli Sırrı Paşa", *SÜİFD*, Konya 2002, XIV/189-213
- Köprülü, Orhan Fuat, "*Gül-Baba*", İA, MEB, İstanbul 1987, IV/832-834
- Kumanlıoğlu, Hasan Fehmi, "*Muhammed Nurü'l-Arabi Hayatı, Şahsiyeti ve Bazı Tasavvufî Görüşleri*", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1988
- Kurnaz, Cemal, "Sırrı Paşa", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII/127-129
- Kutay, Cemal, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1972
- Kutluca, Zeynep Şeyma, "*Ahmed Hüsameddin Dağıstânî'nin Zübdetü'l-Merâtib İsmli Eseri (İnceleme ve Metin)*", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010
- Küçük, Sezai, "*XIX. Asırda Mevlevîlik ve Mevlevîler*", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000
- Kütükoğlu, Bekir, "Âli Mustafa Efendi", *DİA*, İstanbul 1989, II/414-416
- Latîfî, *Tezkire-i Latîfî*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1314
- Levent, Lamia, "*Ahmet Mahir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2012
- Mardin, Ebul'ula, *Huzur Dersleri*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1966, I-III
- Mecdi Mehmed Efendi, *Hadâ'ikü'ş-Şekâ'ik*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989
- Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, Matbaa-i Vilâyet, Bursa 1332
- Miras, Kamil, "Yeni Diyanet Reisi Profesör Ahmet Hamdi Akseki", *İslâm Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, II/70, s. 6-9
- Mirzazâde Salim, *Tezkire-i Sâlim*, İkdâm Matbaası İstanbul 1315
- el-Muhîbbî, Muhammed, *Hulâsatü'l-Eser fî Âyânî'l-Karnî'l-Hâdî Aşer*, I-IV, Bulak 1301
- Musa Kazım Efendi, *Safvetü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kurân*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1335
- Müstakimzade, Süleyman Saadettin, *Devhatü'l-Meşâyih Mea Zeyl*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978
- Namlı, Ali, "İsmail Hakkı Burselî", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII/102-106
- Nüveyhid, Adil, *Mu'cemu'l-Müfessirîn*, Müessesetu Nuveyhidi's-Sekafiyye, Beyrut 1983
- Ocak, Serpil, "*Müstakimzâde Süleyman Sadeddin'in Nakşbendiyye Tarikatının Usûl ve Adâbına Dair Görüşleri*", Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2014

- Okumuş, Mesut, "Darülfünun İlahiyat Fakültesi Muallimi Cevdet Bey ve "Tefsir Tarihi" Adlı Eserinin Tefsir Tarihi Yazıcılığındaki Yeri", *Darülfünun İlahiyat Sempozyumu (18-19 Kasım 2009)*, İstanbul 2010, s. 425-434
- Okuyan, Mehmet, "Bereketzâde İsmail Hakkı", *DİA*, İstanbul 1992, IV/490-491
- _____, "Gâzi Ahmet Muhtar Paşa ve Tefsiri", *Kuran Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi*, İstanbul 1999, II/177-183
- _____, *Son Dönem Osmanlı'da İki Müfessir: Bereketzâde İsmail Hakkı ve Gazi Ahmed Muhtar Paşa*, Etüt Yayınları, Samsun 2001
- Omay, Semiha, *Huzur Dersleri İle İlgili Konuşmalar*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1965
- Osmanzade Tâib Ahmed, *Hadîkatü'l-Vüzerâ*, Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1271
- Ölmezoğlu, Ali, "Cevdet Paşa", *İA*, MEB, İstanbul 1987, s. 114-123
- Önal, Ramazan, "Gazzizade Abdüllatif Efendi'nin Futuhatu Kenzi'l-Kur'an Adlı Fâtîha Sûresi Tefsirinin Tahlili ve Değerlendirilmesi", Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2008
- Özcan, Abdülkadir, "Ebülfazl Mehmed Efendi", *DİA*, İstanbul 1994, X/356-357
- Özcan, Nuri, "Abdülhay Celveti", *DİA*, İstanbul 1998, I/227-228
- Özel, Ahmet, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1990
- Özel, Mustafa, "Debreli Vildan Fâ'ik ve el-Multekat fi Usûli't-Tefsir", *İslâmiyat*, Ankara 1999, II-4/223-226
- _____, "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler I", *DEÜİFD*, İzmir 2002, sayı: 15, s. 61-96
- _____, "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II", *DEÜİFD*, İzmir 2002, sayı: 16, s. 109-148
- _____, "Muhammed Nûru'l- Arabî'nin (1228/1813-1305/1887) Fâtîha ve Kevser Sûreleri Tefsiri", *DEÜİFD*, İzmir 2008, XXVIII/1-10
- Öztürk, Ali, "XVI. Yüzyıl Halveti Şiirinde Din ve Tasavvuf", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2003
- _____, "Muallim Nâci'nin (1849-1893) Hulâsatü'l-İhlas İsimli İhlas Sûresi Tefsiri", *İslâmi İlimler Dergisi*, İstanbul 2012, II/109-139
- Pak, İzzettin, "Konyalı Mehmed Vehbi Efendi ve Tefsirdeki Metodu", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007
- Resmî Ahmed Efendi, *Sefinetü'r-Ru'sâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri Tarih, nr. 720
- Riyâzî Mehmed Efendi, *Riyâzu'ş-Şu'arâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 3871, vr. 108b

- Sahih Ahmed Dede, *Mecmû'atü't-Tevârihi'l-Mevleviyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 1462
- Salâhî, *Muallim Nâcî*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1310
- Sevgi, Ahmet, *Merdümü-Tuhfetü'l-İslâm (Kırk Âyet ve Kırk Hadis Tercümesi)*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1993
- _____, "Okçuzade'nin Manzum Kırk Âyet Tercümesi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 1994, I/145-155
- Seyhan, Köksal, "*Livâyî Divanı (Metin-İnceleme)*", Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2002
- Sırrı Giridi, *Tabakât ve Âdâb-ı Müfessirin*, Matbaa-i Osmâniyye, İstanbul 1312
- Silahdar Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1928
- es-Sivâsî, Receb b. İbrahim, *Necmü'l-Hüdâ fî Menâkıb-ı Şeyh Şemseddin Ebi's-Senâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, H Şemsi, F Güneren, nr. 23-1
- Sula, Murat, "Debrelî Vildan Faik ve Teshilü'n-Nahv'i", *DEÜİFD*, İzmir 2009, XXIX/123-174
- Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1308, I-IV
- Şahan, Halil, "Gözübüyükzade İbrahim Efendi'nin Mantık Görüşleri" Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2009
- Şahin, Kamil, "Serbestzâde Ahmed Hamdi", *DİA*, İstanbul 1989, II/72-73
- Şahin, Süleyman, "*Ahmet Muhtar Paşa'nın Serâiru'l-Kur'an Adlı Eserinin Bilimsel Tefsir Metodu Bağlamında Tahlili*", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2011
- Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989
- Şerîfzâde Mehmed Fâzıl, *Şerhu'l-Evrâd el-Müsemma bi-Hakâik-i Ezkâr-ı Mevlâna*, Bosnevî el-Hac Muharrem Efendi Destgâhı, İstanbul 1283
- Şimşek, Selami, "Bandırmalı Şeyh Yûsuf Nizâmeddin Efendi (ö. 1165/1752) ve Mersiyye-i Şâh-ı Şehîd-i Kerbelâ'sı", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2006, XII-XXX/65-81
- _____, "Edirne ve Çevresinde Celvetilik ve Celvetiler", *Üsküdar Sempozyumu III: Azîz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, İstanbul 2006, II/101-124
- Şimşekler, Nuri, "Midhat Bahari ve Feridun Nafiz Uzluk'a Gönderdiği Mektuplar", *X. Milli Mevlânâ Kongresi*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 2003, s. 127-139
- _____, *Pir aşkına Mevlevî Şeyhi Midhat Bahari'nin Mektupları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009

- Tahirü'l-Mevlevi, "Bergamalı Cevdet Efendi", *Mahfel*, İstanbul 1344, VI/68, s. 123-124
- Tanman, Mehmet Baha- Yılmaz, Hasan Kamil, "Bandırmalızâde Tekkesi", *DİA*, İstanbul 1992, V/54-55
- (Tansel), Fevziye Abdullah, "Muallim Naci", *İA*, MEB, İstanbul 1964, IX/15-21
- _____, "Gül-Baba Adı Verilen İki Ayrı Şahsiyet Molla Murad Divânı ve Sünbül Sinan", *AÜİFD*, Ankara 1970, XVI/67-78
- Taş, Bünyamin, "*Kuloğlu Şeyh Hacı İlyas Bağ-ı Behişt (İnceleme-Tenkitle Metin)*", Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Edirne 2014
- Tekeli, Hamdi, "*Gazzizade Abdullatif'in Hayatı, Eserleri ve Vakıf'ı*" Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa 2000
- Tuman, Mehmet Nail, *Tuhfe-i Nâîli*, (Haz. Cemal Kurnaz- Mustafa Tatcı), Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001
- Türer, Osman, "Gazzîzâde Abdüllatif Efendi", *DİA*, İstanbul 1996, XIII/540
- Türker, Ömer, "Nuh b. Mustafa", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII/230-231
- Uçman, Abdullah, "Muallim Naci", *DİA*, İstanbul 2005, XXX/315-317
- Uçarol, Rifat, *Bir Osmanlı Paşası ve Dönemi: Gazi Ahmet Muhtar Paşa*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1976
- _____, "Gazi Ahmed Muhtar Paşa", *DİA*, İstanbul 1996, XIII/445-448
- Uzun, Mustafa, "Fevzi Efendi", *DİA*, İstanbul 1995, XII/506-509
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Karesi Meşâhîri*, Vilâyet Matbaası, Karesi 1342
- Ünal, Mehmet, "*Bandırmalızâde Mustafa Hâşim Efendi'nin Vâridât-ı Mensûre'sinin Tenkitli Metni*", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2012
- Woodhead, Christine, "Okçuzade Mehmed Şâhî", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII/335-336
- Yavuz, Salih Sabri, "Manastırlı İsmail Hakkı", *DİA*, İstanbul 2003, XXVII/563-564
- Yetik, Erhan, "Ankaravi İsmail b. Ahmed Rusûhî", *OMÜİFD*, Samsun 1989, III/119-135
- _____, "İsmail Rusûhî Ankarâvî", *DİA*, İstanbul 1991, III/211-213
- Yıldırım, Yusuf, "*Şemseddîn Sivâsi ve Nakdü'l-Hâtır Adlı Eserinin Tahlili*", Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1995
- Yıldız, Alim, "Okçuzâde Mehmed Şâhî ve Manzum Kırk Hadis Tercümesi: Ahsenü'l-Hadîs", *DÜİFD*, İzmir 2003, VII/91-124
- Yıldız, Sakıb, "Bergamalı Cevdet", *DİA*, İstanbul 1992, V/495
- Yılmaz, Hasan Kamil, *Aziz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı*, Erkam Yayınları, İstanbul 1982

- _____, “Esad Erbili”, *DİA*, İstanbul 1995, XI/348-349
- _____, “Haşim Baba”, *DİA*, İstanbul 1997, XVI/406-407
- Yılmaz, Ziya, “*Vak'ünüvis Esad Efendi (Sahhaflar Şeyhizâde Seyyid Mehmed), Hayatı ve Eserleri*”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1984
- _____, “Sahhaflar Şeyhizâde Esad Efendi”, *DİA*, İstanbul 1995, XI/341-345
- Zirikli, Hayrettin, *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 2002